

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Institut mezioborových studií Brno

Ageismus – stáří není nemoc

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Vedoucí diplomové práce:

Mgr. Olga Doňková

Vypracoval:

Bc. Denisa Heinzová

Brno 2010

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma Ageismus – stáří není nemoc zpracovala samostatně a použila jsem jen literaturu uvedenou v seznamu použitých pramenů a literatury, který je součástí této diplomové práce.

Elektronická a tištěná verze diplomové práce jsou totožné.

V Brně dne 31.3. 2010

.....

Bc. Denisa Heinzová

Poděkování

Děkuji paní Mgr. Doňkové za velmi užitečnou metodickou pomoc, kterou mi poskytla při zpracování mé diplomové práce.

Také bych chtěla poděkovat své rodině a přátelům za morální podporu a pomoc, kterou mi poskytli při zpracování mé diplomové práce, a které si nesmírně vážím.

Denisa Heinzová

OBSAH

Úvod	2
1. Teoretická východiska sledované problematiky	4
1.1 Vymezení základních pojmů ageismu	4
1.2 Specifika ageismu	10
1.3 Projevy ageismu	12
1.4 Zdroje ageismu	14
2. Příchod změn ve stáří	18
2.1 Změny ve stáří	18
2.2 Potřeby ve stáří	23
2.3 Věk a jeho sociální význam	26
3. Ageismus	29
3.1 Co ještě považovat za ageismus a co již ne?	29
3.2 Legislativa v České republice	31
3.3 Formální věkové normy	33
4. Praktická část	36
4.1 Cíle průzkumu a formulace hypotéz	36
4.2 Použité metody	37
4.3 Charakteristika zkoumaného vzorku	38
4.4 Presentace výsledků	41
4.5 Diskuze	62
4.6 Závěr průzkumu	65
Závěr	67
Resumé	68
Anotace	69
Seznam použité literatury	70
Seznam příloh	74

Úvod

Pojem ageismus je poměrně novým fenoménem v naší společnosti. Příliš mnoho mladých lidí si myslí, že stárnutí je proces, který nutně znamená nemoc, invaliditu, mnohdy neschopnost se pohybovat a především velkou závislost na druhých. O tom však nejsem osobně přesvědčena. Naopak mnoho starších lidí vede aktivní a zdravý způsob svého života. Pro mladé lidi je nutné uvědomit si a přiznat si, že tento život je především obohacený životními zkušenostmi.

Navzdory starostem v důsledku nemoci, které mohou mít někteří starší lidé, nedostatku finančních prostředků, změnám v sociálním postavení, může stáří být „zlatým věkem“. Staří lidé například dokážou velmi dobře využívat svých životních zkušeností, lépe využívat svého času, který mají ještě k dispozici. Bylo by ale mylné se domnívat, že v této chvíli hovoříme o lidech, kteří jsou na samém sklonku svého života. Ani zde nyní nehovořím pouze o lidech důchodového věku. Doba počátku stárnutí přichází mnohem dříve. Do této skupiny totiž patří lidé, kteří se subjektivně považují sice za mladé, ale jejich biologické hodiny naznačují, že čas stárnutí je zde.

Hlavním důvodem pro výběr tohoto tématu pro zpracování diplomové práce „Ageismus – stáří není nemoc“, bylo malé povědomí o problematice a sociálním postavení starších lidí v naší společnosti a jejich diskriminace v důsledku stáří. Diplomová práce si dává za cíl zvýšit toto nízké povědomí o věkové diskriminaci, přiblížit, vysvětlit některé základní pojmy spojené s věkovou diskriminací starých lidí a napomoci lidem změnit pohled na užívané stereotypy, případně jejich dopad.

V úvodní kapitole uvádí diplomová práce do problému věkové diskriminace. Vysvětlím základní pojmy, jako je ageismus, definuji stárnutí, jeho počátky, a také koho lze zařadit do této kategorie. Dále se zaměřím na pojem a princip diskriminace, na projevy a zdroje ageismu.

Druhá kapitola hovoří o stáří. Přináší pohled na změny, které ve stáří přicházejí. Podrobně popisuje potřeby starého člověka. Tato kapitola přináší také informace o rolích starých lidí, a to ve společnosti a rodině.

Ve třetí kapitole se zaměřím na vyspecifikování toho, co lze ještě považovat za ageismus. Také jsou zde uvedeny některé právní normy upravující problematiku diskriminace. Výchet právních norem není úplný, ale pouze demonstrativní.

Praktická část diplomové práce, která bude provedena formou dotazníkového šetření, si klade za cíl odpovědět některé otázky, a to například, zda je veřejnost dostatečně informována o věkové diskriminaci v naší společnosti a s tím spojeným rizikem, kterým je gradace tohoto problému. Stanovené hypotézy budou za pomoci analýzy dat a jejich interpretace potvrzeny či vyvráceny. Bude využito kvantifikovaného průzkumu. Způsob vyhodnocení průzkumného šetření bude podrobně popsán v úvodní části dané kapitoly.

Téma práce je spjato se zvoleným studijním oborem sociální pedagogika, neboť se jedná o problematiku sociálních vztahů a sociálního postavení určité skupiny lidí. Stanovené cíle diplomové práce se pokusím, za pomoci teoretických poznatků a praktických zkušeností, splnit. Diplomová práce, potažmo zjištěné poznatky pak mohou být jedním z podkladů pro laickou veřejnost a jejímu lepšímu přístupu ke starším lidem, i pro odbornou veřejnost, a to pro kvalitnější služby, které si tato skupina lidí jistě zaslouží. Nejvíce by mohla pomoci samotným lidem, kteří se s respondenty průzkumu sami identifikují.

1. Teoretická východiska sledované problematiky

Abychom se mohly dobře a snáze orientovat v problematice, je nutné nejdříve vysvětlit některé základní, pro tuto práci, nosné pojmy a teoretická východiska. Proto se v této kapitole zaměřím na vyložení základních pojmů, se kterými budu nutně pracovat. A to proto, abych nabídla ucelený pohled na problematiku předmětné práce.

1.1 Vymezení základních pojmů ageismu

Ageismus

Ageismus je jeden z druhů diskriminace. Jedná se o vědomé vyčleňování lidí z různých aktivit pro jejich věk. Může být způsoben třeba pocitem, že staří lidé už některé věci nezvládnou. Staří lidé jsou tak vědomě vyřazeni z činností vyžadující zvýšenou pozornost, odpovědnost. Může se jednat např. o pozice vedoucích pracovníků. Toto chování způsobuje pocit, že stáří rovná se nemoc.

(<http://cs.wikipedia.org/wiki/Ageismus>)

Jak jsem napsala výše, jedná se o druh diskriminace, konkrétně o diskriminaci založenou na věku. Jádro ageismu spočívá v přesvědčení, že jednotlivé fáze života jsou jinak kvalitní. Problémem je zde jistý stereotyp, který má společnost i samotný jedinec v povědomí. Ageismus probíhá na základě zažitých stereotypů, dochází k diskriminaci jedince či celé skupiny na základě jejich stáří.

Pojmy ageismus a věková diskriminace jsou v praxi používány již 40 let. S pojmem ageismus, který „počeštěním“ vznikl z anglického ageism. Pojem ageism zatím v českém jazyce nemá příhodný náhradu, proto používáme ageismus, ten se dá přeložit jako „věkismus“.

S pojmem ageismus se poprvé setkáváme koncem šedesátých let 20. století v USA. Ani přes poměrně dlouhou dobu užívání pojmu ageismus v praxi, nebyla vytvořena jedna souhrnná definice, která by pokrývala celou oblast tohoto jevu. (Vidovičová, 2008)

Pojem poprvé zazněl během debaty o bytové politice v roce 1968 z úst předsedy Poradního sboru pro stárnutí distriktu Columbia a pozdějšího ředitele amerického Národního institutu pro stárnutí psychiatra Roberta N. Butlera. (Vidovičová, 2008, s. 111)

Je mnoho možností jak ageismus chápat. Může jít o proces systematického stereotypizování a vyčleňování lidí pro jejich chronologický věk. Ageismus by se dal chápat jako diskriminace se stejnou váhou, jako má rasismus a sexismus. Podle Butlera jsou starší lidé kategorizováni jako senilní, rigidní ve svém myšlení a způsobech, staromódní v morálce a dovednostech. (Vidovičová, 2008)

Díky ageismu je mladším generacím dovoleno vidět starší lidi jako odlišné od nich samých. Tím mladší generaci brání se se staršími lidmi identifikovat jako s lidskými bytostmi. Ageismus se projevuje širokým spektrem jevů jak na úrovni individuální, tak na institucionální. Patří sem stereotypy a mýty, otevřené opovržení a averze nebo jednoduše vyhýbání se kontaktu, diskriminační praktiky v bydlení, v zaměstnání a službách všeho druhu, kreslené seriály a vtipy narážející na věk, stáří, důchodce. (Vidovičová, 2008)

Teprve v roce 1980 byla diskuse o ageismu posunuta dál. Na základě výše citovaného psychologa došlo k definování tří rovin ageismu. Byla vymezena rovina individuální, o které hovoříme jako o mikrosociální, rovina mezosociální, která se projevuje na úrovni sociálních skupin, pečovatelských institucí a rovina makrosociální, sem zahrneme např. legislativní úpravy.

V roce 1999 vypracoval Palmore¹ na základě citovaného Butlerova vymezení analytickou definici, kde je ageismus: „*jakýkoli předsudek nebo diskriminace proti nebo ve prospěch věkové skupiny. Předsudky vůči věkové skupině jsou negativní stereotypy vůči této skupině nebo negativní postoje založené na stereotypu. Diskriminace vůči věkové skupině je nepatřičné, nemístné negativní zacházení se členy dané věkové skupiny*“ . (Vidovičová, 2008, s. 112)

¹ Erdman B. Palmore – americký profesor sociologie na universitě Duke, v centru pro studium stárnutí a rozvoje lidských zdrojů

Palmerem vytvořená definice nás směřuje spíše k věkovým skupinám obecně. Ze zkušeností však poměrně často usuzujeme, že by se mohlo jednat spíše o lidi, které řadíme do vyšší věkové kategorie, tedy o starší. Myslím si, že v dnešní době se rozrůstá také problémem diskriminace mladších, nejen starších jedinců. Nezdá se být však tak častá, jako u starších lidí.

Senior

Vymezení pojmu senior se odlišuje jak ve vědních oborech, tak ve společenské praxi. Za seniory jsou obvykle pokládáni lidé ve věku nad 60 let. Výraz senior je také vykládán jako „jedinec ve věku nad 65 let, tj. v důchodovém věku, po fázi tzv. aktivního věku“. Podle této definice je důležité splnit kritérium tzv. důchodového věku, který se např. v zemích EU podstatně liší. (Kamrádková, 2009)

Od 1. ledna 2007 vstoupil v platnost zákon č. 108/2006 Sb. o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů. Do jeho schválení v roce 2006 nebyl v českém právním řádu pojem senior znám. Tento zákon s pojmem senior pracuje. V praxi se používají pojmy mladší senior (65 – 80 let) a starší senior (nad 80 let). Podobně jsou starší lidé rozděleni v Zelené knize² jako: „*starší pracovníci (55 - 64 let), senioři (65 - 79 let) a velmi staří lidé (80+)*“. (Evropská komise, 2005, s. 11)

Pro potřeby této diplomové práce bych ráda pojem senior vysvětlila takto: Seniořem je jedinec, který se dožil věku nad 60 let bez ohledu na jeho zdravotní stav nebo pobírání penze. Pod tento pojem bych zařadila také ty osoby, které ještě nedosáhly zmiňované věkové hranice, ale v souvislosti se svým společenským postavením či vnímáním společenské reality by se do skupiny seniorů samy zařadily.

² Zelená kniha: Nová mezigenerační solidarita jako odpověď na demografické změny, Evropská komise, 2005

Stáří – stárnutí

U tohoto pojmu je těžké konkrétně vymezit hranice. Někdo se cítí stár ve třiceti, jiný mladý v sedmdesáti.

Jak uvádí Hovorka, (1986, s. 42): „*Není jednoty ani v odpovědi na otázku, odkdy začínáme stárnout. Odpovídá se různě: okamžikem početí; okamžikem narození; asi od dvaceti let; od doby ukončení růstu; od šedesáti, od sedmdesáti let. Co tedy víme? Že – stárnutí je pochod nerovnoměrný – jednotlivé části těla nestárnou současně.*“ Společnost jej začne u člověka vnímat ve chvíli, kdy splňuje její představy o stáří. U každého mohou být tyto představy jiné. Někdo soudí podle věku, jiný podle fyzického stavu či vzhledu.

Lidský život má několik vývojových fází, jednou z nich a vlastně tou poslední je období stáří. Na základě vědeckých prací se dochází k názoru, že přestavba organismu v období stárnutí začíná kolem 45. roku věku a je patrně dokončena teprve v 75 až 80 letech. Až tehdy tedy můžeme mluvit o stáří. (Kümpel, 1971)

„Pod pojmem stárnutí rozumíme tedy dlouhodobý proces, kdežto stáří znamená již určité období, kdy se vývojové změny staly patrnými.“ (Kümpel, 1971, s. 2)

Stáří není nemoc. I starý člověk, který je jinak zdravý, je schopen se o sebe i své okolí plnohodnotně postarat. Všichni jsme si jistě všimli, že u starých lidí dochází ke specifickým změnám. Bohužel, i přes to, že ne u všech tyto změny nastávají ve stejný čas, ve stejném rozsahu, jsou přisuzovány všem starším lidem.

Jak z výše uvedeného vyplývá, stárnutí i stáří jsou životní období, která mají značnou proměnlivost a jsou časově i svými důsledky vysoce individuální. To znamená, že každý jedinec vykazuje jinou hloubku proběhlých změn a v jiném časovém úseku.

Diskriminace

„Diskriminace³ je rozdílné zacházení, které někoho znevýhodňuje, aniž by k tomu existovaly rozumné a relevantní důvody. Diskriminací se také rozumí neuznávání rovnosti jednoho člověka s druhým; omezování nebo popírání práv určitých kategorií obyvatelstva.“ (www.mkc.cz/uploaded/download/szp.doc, 22. 3. 2010)

Jedná se o termín označující jakési rozlišování. Nejčastěji je používán v negativním smyslu rozlišování lidí na základě příslušnosti k nějaké obecné skupině bez ohledu na schopnosti konkrétního jedince. Podle konkrétního kritéria diskriminace je pak možné hovořit o diskriminaci na základě rasy, příslušnosti k národu, náboženského přesvědčení, pohlaví, věku apod. (Grund, 2007)

Pokud říkáme, že je častěji pojem diskriminace používán v negativním slova smyslu, musíme zmínit také fakt, že existuje také tzv. pozitivní diskriminace. Za tu je označováno zvýhodňování osob, či celých skupin, které jsou zpravidla ve společnosti negativně diskriminovanou skupinou nebo jejím členem. Tyto druhy diskriminace jsou v současných demokratických společnostech považovány za nepřijatelné. Zpravidla jsou zakazovány přímo zákony konkrétních zemí a mezinárodními úmluvami.

(<http://www.antidiskriminace.romea.cz/showpage.php?name=pojem-diskriminace>)

V České republice diskriminaci zakazuje již Listina základních práv a svobod⁴. Zákazy konkrétních forem diskriminace se pak objevují i v dalších zákonech, např. v Zákoně o zaměstnanosti, či zákoníku práce⁵.

Podle antidiskriminačního zákona⁶ se za *diskriminaci považuje i obtěžování, sexuální obtěžování, pronásledování, pokyn k diskriminaci a navádění k diskriminaci.* (§ 2, zákona č. 198/2009 Sb.)

³ Z latinského *discriminare* = rozlišovat

⁴ Úplné znění usnesení předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku ČR, ve znění pozdějších předpisů (dále jen "LZPS")

⁵ Zákon č. 262/2006 Sb., zákoník práce, ve znění pozdějších předpisů

V Úmluvě o diskriminaci (zaměstnání a povolání) ⁷ výraz „diskriminace“ zahrnuje:

„a) jakékoliv rozlišování, vylučování nebo dávání předností založené na rase, barvě pleti, pohlaví, náboženství, politických názorech, národnostním nebo sociálním původu, které má za následek znemožnění nebo porušení rovnosti příležitostí nebo zacházení v zaměstnání nebo povolání;

b) jakékoli jiné rozlišování, vylučování nebo dávání předností, které má za následek znemožnění nebo porušení rovnosti příležitostí nebo zacházení v zaměstnání nebo povolání, které může být určeno zúčastněným členským státem po projednání s reprezentativními organizacemi zaměstnavatelů a pracovníků, pokud takové organizace existují, a s jinými příslušnými orgány.“ (čl. 1, sdělení č. 465/1990 Sb.)

⁶ Zákon č. 198/2009 Sb. o rovném zacházení a o právních prostředcích ochrany před diskriminací a o změně některých zákonů (dále jen „antidiskriminační zákon“)

⁷ Sdělení č. 465/1990 Sb. Federálního ministerstva zahraničních věcí o Úmluvě o diskriminaci (zaměstnání a povolání)

1.2 Specifika ageismu

Ageismus může mít řadu dílčích projevů jako zvýhodňování mladých oproti starým (jeunismus), zvýhodňování dospělých oproti dětem (adultismus), přehnaný egocentrismus dospělých (adultocentrismus), dominantní sociální pozice dospělých oproti nedospělým (adultrokacie), chronocentrismus (přesvědčení, že určitý stav vývoje lidstva je nadřazený předchozím časům). V extrémních podobách může jít o strach z dětí a nemluvňat (pedofobii), obava z mládí (efebiofocii) či strach ze stáří a starých lidí (gerontofobii). (Vidovičová, 2008)

Ageismus je v podstatě zaujatost proti jakékoli věkové skupině. Nese sebou jakési stereotypy. Stereotypem rozumíme: „*Širokou generalizaci skupiny lidí, při níž je ignorována nebo přehlížena možnost individuálních rozdílů, odlišností nebo alternativ.*“ (Příručka pro novináře, 2006, s. 1). Na základě tohoto předjímání se u mladých očekává nezralost, neposlušnost a nezodpovědnost. O starých si pro změnu myslíme, že jsou pomalí, slabí, závislí a senilní. Zde je možné uvést několik mýtů o stáří: „staří lidé jsou stejní“, „staří nemají společnosti čím přispět“ nebo „staří je ekonomickou zátěží společnosti“.

Vzhledem k tomu, že je ageismus definován jako nová forma nesnášenlivosti, je dobré vymezit některé její charakteristiky ve vztahu k sexismu a rasismu, jako dříve rozpoznávaných formám nesnášenlivosti. Vedle shodných rysů vykazuje ageismus také několik specifík, ty jej od sexismu a rasismu odlišují. Hlavním podstatným rozdílem je skutečnost, že koncepty pohlaví a rasy už jsou dnes brány jako relativně jednoznačné, zatímco koncept stáří je sociálním konstruktem, který se vztahuje k nedefinované skupině lidí bez jasných společných znaků. Věk představuje případný status, v podstatě neovlivnitelný vlastním úsilím jedince. Stárnutí je, stejně tak jak rasa či pohlaví, biologicky podmíněno. (Vidovičová, 2008)

Na rozdíl od dalších dvou zmíněných diskriminačních forem, jediné stáří podléhá vývojovým změnám v závislosti na čase. Z tohoto důvodu je předmětem vývoje i nerovnost založená na věku. Pozice jedince se v aktu diskriminace může v čase měnit. Z diskriminujícího může později být diskriminovaný. Každý člověk zestárne pouhým následkem časového působení bez jakékoliv další vložené energie. Diskriminace na základě věku se tak potencionálně dotýká každého. Spíše než u jiných forem diskriminace, existuje právě u ageismu zvýšené riziko vypěstovaných autostereotypů dotčených skupin. (Vidovičová, 2008)

1.3 Projevy ageismu

Zdá se mi zvláštní, že stereotypizujeme a stigmatizujeme skupinu, jejíž součástí jednou nakonec budeme. Věková diskriminace je specifická tím, že kdokoliv může být její potencionální obětí, neboť každý člověk stárne ode dne svého narození. Dnes jednoznačně dominuje kult mladých a krásných lidí. Bohužel jsou staří lidé většinou opomíjeni, nebo staveni do pozice nesnášenlivých, zlých, nemocných či dementních starců. Mladým je odpouštěna spousta nedostatků, na základě přesvědčení, že oni jsou společnosti prospěšní. Jsou ekonomicky produktivní, zatímco senioři již nemá společnosti čím přispět.

Existuje celá řada předsudků, které společnost či její jedinci přejímají a na základě kterých se chovají. Haškovcová (1990) ve své práci uvádí několik základních mýtů o stáří. Mýtus falešných představ je založen na přesvědčení společnosti, že senioři kladou důraz na své ekonomicko-materiální zabezpečení. Mýtus zjednodušené demografie dělá člověka starým v den odchodu do důchodu. To, že společnost pohlíží na seniory jako, že jsou všichni stejní, mluvíme o mýtu homogenity. Patří sem také mýtus neužitečného času, díky němuž jsou staří lidé bráni za jedince, kteří nic nedělají, nic neznamenaají a nejsou rovnocennými partnery.

Vzhledem k vládnoucímu kultu mládí a krásy dochází k sociální izolaci některých skupin. Toto se děje jednotlivcům a skupinám, které nenaplnují jakousi představu. Zejména se bavíme o skupině seniorů. Na této izolaci se podílí několik různých faktorů jako zdraví a psychika.

Růst využití technologií a automatizace snižuje poptávku po starší pracovní síle, jejíž dovednosti relativně rychle zastarávají. Také hodnoty jako je výkon, individualistická seberealizace apod., na které je v moderních společnostech kladen velký důraz, jsou vyššímu věku spíše nepřátelské. (Vidovičová, 2005)

Také rozrůstající se urbanizace starší osoby často segreguje. Ať už tomu je ve vesnických oblastech, na okrajích měst, nebo naopak v jejich nejužším centru.

„Zřetelná je tato tendence v případech specializovaných ubytovacích kapacit pro seniory, které jsou stavěny odděleně od běžné zástavby. Prostorová i symbolická segregace tak může sloužit jako původce ageismu, zejména v kombinaci s některými z níže uvedených individuálních zdrojů.“ (Vidovičová, 2005, s. 10)

Aby se s ageimem dalo „bojovat“ je třeba ho nejdříve rozpoznat. Pokud je tento problém vůbec vnímám, bývá většinou zlehčován. Prvním krokem ke zmírnění je jeho rozpoznání v osobních postojích, což je těžké, neboť většina si jej ani neuvědomuje. Např. představení pravdivého obrazu stáří v médiích, ve školách, podpora častějšího a aktivnějšího osobního kontaktu se staršími lidmi, by mohl být efektivní způsob jak předejít ageismu nebo jej redukovat. (Tošnerová, 2002)

1.4 Zdroje ageismu

Eventuální zdroje ageistických postojů je možno rozdělit na tři skupiny, a to individuální, kulturní a sociální.

Zdroje individuální

Mezi zdroje individuální spadá zejména strach ze smrti a stárnutí jako psychosomatického úpadku, dále frustrace a agrese. Z agrese pak pramení hostilita vůči členům minoritních skupin. Podstatným faktorem vzniku ageismu na individuální úrovni je selektivní vnímání, příkladem může být profesionální ageismus.

Vzhledem k faktu, že stereotypy dotýkající se stáří mají tendenci být přijímány samotnými seniory, bývá ageismus prohlubován i skrze autostereotypy v duchu teorie sebenaplnujícího se proroctví. Akceptuje-li senior představu sám o sobě jako o méně výkonném, jeho pracovní výkon bude mít skutečně tendenci upadat. Toto dává okolí pocit, že jejich již předem negativní postoj byl správný. (Vidovičová, 2008)

Kulturní zdroje

Specifikem kulturních zdrojů je jejich schopnost stereotyp a diskriminační názor do nich vložený dále skoro neomezeně replikovat. Často jsou proto tyto zdroje totožné se samotnými formami ageismu.

Mezi tyto zdroje ageismu patří různorodé faktory, jako jsou hodnotové systémy, jazyk (např. pohrdavá jména pro starší osoby), mediální kultura (tj. otázky kvantity a kvality reprezentace seniorů v médiích), humor, umění a literatura.

Abychom my sami nevytvářeli další nebo nepodporovali již „zaběhnuté“ výše zmiňované stereotypy, je třeba vyjadřovat se opatrně. Nepoužívat fráze „jak všichni víme“ nebo „je zřejmé, že...“ Často tak totiž prezentujeme svůj předpojatý názor. Tvrzení, které začíná „všichni ví, že...“, je s velkou pravděpodobností založeno na předsudku. Předsudkem rozumíme: „*Neracionální podezření nebo nenávisť vůči celé skupině lidí, negativní pohled nebo názor na odlišné lidi, založený výhradně nebo z velké části na jejich příslušnosti ke specifické etnické, náboženské nebo jiné společenské skupině.*“ (Příručka pro novináře, 2006, s. 1).

Sociální zdroje

K zdrojům sociálním patří sociálně-kulturními podmínky, které mohou být přímými původci ageismu a/nebo významně podporují jeho rozvoj.

Už samotný fakt, že starých lidí stále přibývá, může být jedním ze zdrojů nepříznivého pojetí stáří. V tabulce č. 1 je uveden podíl starších osob v některých evropských populacích a jejich projektový nárůst. Projektový nárůst je ve většině států zdůrazněn stárnutím tzv. babyboom kohort⁸. Jde o silné ročníky narozené po druhé světové válce. Tyto kohorty, dnes většinou lidé důchodového věku, budou v roce 2030 znamenat historicky bezprecedentně vysoký podíl osob nad 80 let. (Vidovičová, 2008)

Dle Vidovičové (2008) existují dva hlavní motory populačního stárnutí. Je jím zvýšení naděje na dožití a míry přežití. Zároveň to znamená, že lidé s tím, jak stárnou, mají početnější společnost svých vrstevníků, které si jsou více vědomi. Toto jim poskytuje větší prostor vyjadřovat své potřeby a vyžadovat od společnosti jejich řešení.

⁸ Pojem kohorta je dle Vidovičové (2008, s. 126) vysvětlen jako „souhrn jedinců, kteří jsou narozeni ve stejném časovém intervalu a/nebo kteří zakusili stejnou událost ve stejném časovém intervalu“

Tabulka č. 1 Podíl seniorské složky za rok 2005 a podíl projektový (Zdroj: *European Demographic Data Sheet 2006*)

	Podíl populace 65+ (2005)	Předpokládaný podíl populace 65+ (2030)	Podíl populace 80+ (2005)	Předpokládaný podíl populace 80+ (2030)
Česká republika	14,0	23,6	3,0	6,5
Irsko	11,2	18,3	2,7	4,4
Slovensko	11,6	20,8	2,4	4,4
Německo	18,6	27,5	4,3	8,0
Itálie	19,2	27,5	5,0	8,8

Tato kapitola byla zaměřena na teoretická východiska sledované problematiky. Ageismus je jedním ze základních pojmů, které bylo potřeba vysvětlit tak, aby čtenář této diplomové práce věděl, co je nosným pilířem předmětné práce. Ageismus nemá zaužívaný český ekvivalent, je nejčastěji překládán jako věkismus, což úplně nevyhovuje našim podmínkám. Je tedy lépe a srozumitelněji překládat jako „věková diskriminace“, též jako „diskriminace osob pro jejich věk“.

Je třeba zdůraznit, že se nejedná se pouze o diskriminaci starších osob, jak by se nabízelo. V současné době je mladá generace jako legitimní součást konceptu. Hovoříme-li o ageismu, pak je zde dle teorie spíše zaměření na osoby starší (u mladých není tak častá), u kterých jde o menší negativní následky pro jednotlivce i pro společnost. Toto tvrzení lze považovat za relativní, neboť si netroufám tvrdit, že jsou malé či velké negativní následky, pokud neřeším jeden konkrétní případ.

Stárnutí je popisováno jako jedna z kritických period, kterými člověk prochází v průběhu svého života, která začíná v období kolem 45. roku života, ovšem přestavba organismu je dokončeno až kolem 75. až 80. roku života. Někdy kolem 60. roku věku také můžeme začít hovořit o seniorech, o starších jako protikladu k mladším, juniorům.

Žijeme v demokratické společnosti a na tomto principu je zřejmé, že diskriminace osob na základě jejich věku je v právním státě nepřípustná. Případnou věkovou diskriminaci lze řešit právní cestou za pomoci antidiskriminačního zákona, který byl v této kapitole zmíněn.

2. Stáří

V různých oblastech života jedince nastupují změny, které je třeba začít brát jako součást života, či dokonce se jim mírně přizpůsobit. Mění se nejen starý člověk sám, ale také potřeby se mění. Jak změny, tak potřeby se dají rozdělit na oblast fyzickou, psychickou, sociální a duchovní.

2.1 Změny ve stáří

Těmito změnami jsou ovlivněny i také sféry jako oblast životního stylu a celkové osobnosti.

Oblast fyzická

V této oblasti se jedná se o změny, které jsou na první pohled nejvíce patrné. Nutno říct, že k úpadku tělesných funkcí nedochází až v období stáří, ale již zhruba od třicátého roku věku. U všech těchto změn lze říct, že jejich výskyt přichází u každého jedince v různou dobu a pokračuje různou rychlostí.

Změny pokožky si stárnoucí člověk uvědomí nejdříve. Tím, že starému člověku mizí podkožní tuk a klesá obsah vody v kůži, dochází ke ztrátě elasticity pokožky. Ta je sušší a vytvářejí se vrásky a pigmentové skvrny. Tyto změny jsou nejvíce patrné na tváři, krku a rukou. Po změně pokožky je nejpatrnější šedivění či vypadávání vlasů, zpomalení růstu nehtů a ztráta zubů.

Stejně rychle jako pokožka také svaly ztrácejí elasticitu. Postupně se snižuje svalová hmota a dochází k úbytku síly. Také kostra se stává křehčí. To, že je náchylnější ke zlomeninám, je způsobeno změnou tvaru a struktury kostí.

Spolu s věkem přichází i změny vnitřních orgánů. Snižuje se např. kapacita plic, tím si dechová soustava zajistit pouze menší přívod kyslíku než tomu bylo dříve.

Výsledkem menšího přívodu kyslíku je nižší srdeční výkon, se kterým následně souvisí snížená mozková činnost. Také trávicí soustava se mění, dochází ke změnám žaludečních funkcí. Trávicí soustava je méně zdatná při vstřebávání živin. (Čeganová, 2006)

Změnami prochází rovněž smyslové orgány. Zrak se s rostoucím věkem horší, dochází ke snížení zrakové ostrosti, rozpoznávání barev, zmenšení oční čočky a změnám na sítnici. Starší lidé mohou trpět nedoslýchavostí, dochází ke špatnému rozlišování sluchových vjemů. Stejně tak dochází ke změně čichových a chuťových buněk. Starší člověk může mít problém s přizpůsobením se klimatickým změnám, má sníženou termoregulaci.

V důsledku věku dochází k omezení pohyblivosti, rychlosti a pružnosti pohybu. U starších lidí je velké riziko úrazu. Biologické stárnutí se projevuje také poklesem hmotnosti a změnou tělesných proporcí. Člověk by neměl zůstat u sedacích aktivit či snad úplně nečinný. I krátké procházky jsou velkým přínosem.

Přesto, že spolu se stářím se zvyšuje počet onemocnění, jako jsou např. revmatické onemocnění, Parkinsonova choroba, stařecká demence, anebo třeba organismus hůře bojuje s nachlazením a infekcí, není stáří nemocí.

Oblast psychická

Změny ve stáří týkající se oblasti psychické, se dle odborné literatury (Vágnerová, 2000) dají rozdělit na změny poznávacích procesů (intelekt, paměť, učení aj.) a regulačních procesů (emoce a vůle).

Změna rozumových schopností se projevuje především rigiditou v myšlení, horším chápáním či úbytkem schopnosti učit se. K tomuto dochází následkem změn celého nervového systému osoby. Změny intelektových funkcí nejsou pouze závislé na dědičných dispozicích, ale také na dosaženém vzdělání a hlavně na duševní aktivitě a tréninku intelektových funkcí.

Rozhodujícím faktorem pro zhoršení výkonu v intelektuálních činnostech může být změna reakčního času. Změna znamená zpomalení a navýšení doby mezi procesem působení podnětu, jeho zpracováním a reakcí na něj. Pozitivem této změny může být větší trpělivost a rozvážnost. Zpomalení může být také zdrojem stresu a nejistoty během rozhodování, to se pak stává zátěžovou situací. (Vágnerová, 2000)

Ve stáří dochází k útlumu a zpomalení všech paměťových procesů. Mezi tyto procesy patří ukládání a vybavování, zpracování a uchování nových informací. Zhoršuje se krátkodobá paměť, dlouhodobá zůstává zachována. Stejně jako tomu je u jiných oblasti psychiky, je i pokles paměťových funkcí specifický a zcela individuální. Staří lidé se často vracejí v myšlenkách do minulosti, méně přemýšlí nad budoucností.

Změny orientace v prostředí způsobuje zejména zhoršení smyslových orgánů (zraková a sluchová ostrost). Na základě špatného rozlišování sluchových vjemů, může být člověk v prostředí, které dobře nezná nervózní, podrážděný či dezorientovaný. Výsledkem této zátěžové situace bývá únava a emoční reakce, jako je napětí či deprese.

U starých může být emotivita nepřiměřená situaci. Dochází ke změně citového prožívání, starý člověk se spolu s věkem mění ve většího introverta, má mnohem raději svoje soukromí a klid. U starého člověka bývá snížena také schopnost se rozhodnout. Pro staré lidi je s přibývajícím věkem těžší se rozhodnout.

Oblast sociální

Ve vyšším věku či důchodovém věku je kontakt s okolím omezen. Hlavní změnou, která má veliký vliv na člověka, je změna rolí. Jedná se zejména o přechod do důchodu. Tato změna je velmi problematičtá, protože dochází ke ztrátě role profesní. Tato role dodává člověku významnost. Jako pracující člověk byl v rámci společnosti chápán konkrétněji a individuálněji. Vstupem do důchodu pak člověk přebírá roli důchodce, ta je oproti roli profesní zcela neosobní a téměř anonymní.

Ztrátu profesní role každý jedinec hodnotí a přijímá jinak. Největším problémem je pro ty, kteří se soustředili na práci. Např. u žen, které měly už před důchodem kromě profesní i roli v domácnosti, nemusí ztráta profesní role znamenat takový problém, protože jim stále jedna podstatná role zůstává.

Na změnu v sociální oblasti působí i změna zevnějšku, nemoc, úmrtí partnera, ekonomická situace či situace v rodině, nejen samotný odchod do penze. V důsledku změny životního rytmu se omezuje sociální kontakt. Což je kontakt např. s bývalými kolegy, kamarády, dokonce i s rodinou. Právě rodina a přátelé jsou nezbytnou podporou pro zvládnání ať samotného důchodu, nebo překonávání samoty či deprese.

Existují jisté stereotypy chování, které společnost od starších jedinců očekává nebo je u nich předpokládá. Tím je možné člověka vmanipulovat do určitého modelu chování, jedná se často o chování pasivní. To může u starého člověka vést k zanevření na různé aktivity. Následkem nepoužívání kompetencí k činnostem, může dojít k jejich úplnému zániku.

Postoj jak společnosti, tak postoj jednotlivce k vlastní sociální roli a ke společnosti můžeme označit za měnící se sociální podmínky, či také za sociální prostředí. S přibývajícím věkem toto nabývá na významu, jednak z hlediska přilnutí ke známému prostředí, ale hlavně jako prostor bezpečí a sounáležitosti.

V případě, že je starý člověk nucen ke změně sociálního prostředí, příkladem může být třeba odchod do domova důchodců, dochází ke ztrátě bezpečí známého prostředí a sociálních kontaktů. Konkrétně u přestěhování do domova důchodců dochází také ke změně sociální role. Senior zde přijímá roli obyvatele domova důchodců, která je společností považována za ještě nižší než byla dřívější role důchodce.

V důsledku stárnutí se mění také samotná komunikace, z pohledu mladší generace se spíše než mění, tak horší. K této změně dochází na základě již výše popsaných změn, jako je zhoršené vnímání smyslových orgánů. Komunikace je celkově pomalejší, starší člověk má tendenci se opakovat z důvodu špatné paměti nebo osobnímu pocitu, že je toto sdělení nadmíru důležité. Při komunikaci se seniory je třeba nespěchat

a nechat jim prostor, aby se sami mohli vyjádřit. Obávám se, že dnešní spíše uspěchaná doba, s tím může mít problém. (Vágnerová, 2000)

Oblast duchovní

Někdy tato oblast bývá opomíjena, v období stáří však nabývá zvláštního významu. V této oblasti by měl člověk dosáhnout integrity, tedy přijímat svůj život jako celek, jako ukončené dílo, hodnotit jej pozitivně a chápat jeho smysl. (Čeganová, 2006)

Jak jsem již zmínila, člověk odchodem do důchodu ztrácí spolu se zaměstnáním také svůj profesní status. Senior by se tedy měl najít něco, co jej opět učiní jedinečným či váženým, aby stáří opravdu nebylo jen pouhým čekáním na smrt a toto období bylo něčím smysluplným naplněno.

Smrt a umírání je dnes vytlačováno z vědomí, a to jak u většiny jednotlivců, tak i společnosti. Děje se tomu, protože máme strach a neumíme si vlastní nebytí představit. *„Nejdůležitějším prvkem důstojného umírání a důstojné smrti je osobní blízkost druhého člověka. Nikdo se nerodí sám a nikdo by neměl umírat sám.“* (Haškovcová, 1990, s. 129)

2.2 Potřeby ve stáří

V následující kapitole, která se bude zabývat potřebami ve stáří, se nabízí stejné dělení, jako tomu bylo u změn ve stáří.

Oblast tělesných potřeb

Tyto potřeby se týkají lidského těla. Jedná se o potřeby fyziologické, které jsou důležité k samotnému udržení života a pak ty, které nějakým způsobem podporují fungování organismu.

Potřeby fyziologické jsou potřeby naprosto základní. Maslow⁹ je proto řadí na nejspodnější stupeň své pyramidy potřeb. To znamená, že pokud tyto fyziologické potřeby nejsou uspokojeny alespoň částečně, nelze u něj postoupit k dalším potřebám, nebo stupňům potřeb. I zde však existují výjimky. (Čeganová, 2006)

Konkrétně se bavíme o potřebách jako dýchání, výživa, vylučování, spánek, odpočinek, pohyb, správná teplota, zdraví, hygiena, tišení bolesti, fyzický kontakt. S potřebou zdraví souvisí také prevence chorob. Ta v sobě zahrnuje zdravý životní styl, kam patří správná strava, dostatek pohybu aj. (Pichaud & Thareauová, 1998 In Čeganová, 2006)

Oblast psychických potřeb

Potřeby psychické procházejí většími změnami než ty fyziologické, přesto jsou to pořád ty stejné potřeby jako v mladším věku, dochází pouze ke změně jejich charakteru. Tyto potřeby zahrnují oblast jedince a jeho osobnosti, sebepojetí, vnímání a interpretaci světa, osobní prožívání jednotlivých situací. Jsou to procesy poznávací a regulační. (Čeganová, 2006)

⁹ Psycholog Abraham Harold Maslow (1908-1970)

V každém období života jsou důležité potřeby jako milovat a být milován. Jedná se o potřebu blízké osoby a určitého partnerského vztahu je trvalá, pouze formy této potřeby jsou v průběhu lidského života různé.

Někam patřit, necítit se ztracený, být akceptován a také mít pocit jistoty jak v prostoru, tak v čase, tak se projevuje potřeba citové jistoty a bezpečí. Uvědomění si úbytku sil, kompetencí a s tím související pocit ohroženosti způsobuje větší fixaci na rodinu a zvyšuje potřebu bezpečí a citové jistoty. Pro staré lidi je důležité vlastní soukromí a „svůj svět“, kde se člověk dokáže dobře orientovat, zná ho a nemá z něj strach. Prostředí domova se tak stává hlavním místem naplnění, kde si starý člověk může potvrzovat existenci citového vztahu a svou pozici v rodině.

(Pichaud & Thareauová, 1998; Vágnerová, 2000 In Čeganová, 2006)

Potřeba stimulace nabývá nový rozměr. S odchodem do důchodu člověk přichází o podněty z pracovního prostředí, tím dochází k narušení dřívější struktury denního režimu. Je třeba si vytvořit nový program. Zde je rizikem stereotypní, nepodnětný způsob života s nedostatkem smysluplné činnosti. Toto může negativně ovlivnit psychickou rovnováhu osobnosti. Zároveň však vyšší množství či větší intenzita podnětů dráždí a unavuje.(Čeganová, 2006)

Nové informace mohou u starého člověka vyvolávat pocit ohrožení a mohou zatěžovat jeho psychiku. Důvodem toho je již zmíněný úbytek kompetencí a sil. (Čeganová, 2006) Potřeba orientace a učení vyžaduje najít nové způsoby naplnění a rozvoje. Nový způsob života, který je dostupný a zvládnutelný, ale zároveň odpovídá současné životní situaci.

Potřeba aktivity záleží vždy na přístupu každého jednotlivce k vlastnímu stáří. Pokud má člověk představu o stáří jako o procesu postupné eliminace různých aktivit, nebo jako o období určeném k odpočinku, bude jeho potřeba aktivity celkem nízká. Pak jedince tolik netrápí či nefrustruje, že nemůže vykonávat nějakou činnost nebo, že si neví rady s množstvím volného času. (Čeganová, 2006)

Aby zůstaly dosavadní schopnosti či dovednosti zachované, je nutné, dále s nimi pracovat, procvičovat a používat je. V opačném případě dochází k jejich

úpadku. Právě proto můžeme aktivitu chápat jako hlavní prostředek v boji proti stárnutí. Potřeba aktivity se realizuje jak při tréninku a cvičení dosavadních schopností a dovedností, tak i v zájmové činnosti. V podstatě se dá říci, že se realizuje ve veškerých činnostech, které staří lidé považují za smysluplné. (Čeganová, 2006)

Potřebu seberealizace je třeba v důchodovém věku začít naplňovat novým způsobem. Je nutné hledat nové způsoby pomocí různých aktivit a realizace mimo zaměstnání. V případě, že je současná role starého člověka chápána jako bezvýznamná, může se důchodce objevit postoj jako je rezignace, apatie a pocit méněcennosti. (Čeganová, 2006)

Oblast sociálních potřeb

Potřeby v této oblasti se dají rozdělit jako potřeby, které se nějakým způsobem vztahují k vnějšímu prostředí, k okolí, ke společnosti, k druhým lidem. (Čeganová, 2006)

Uspokojování a změny potřeb se do jisté míry odvíjí od situace starého člověka v důchodu, jehož sociální kontakty jsou omezenější. Na základě nemožnosti sdílet profesní zkušenost člověk ztrácí pocit sounáležitosti, který je možné nalézat v rodině nebo vrstevnické či jiné skupině, které je jedinec členem. (Čeganová, 2006)

Kontakt s vrstevníky získává na významu, právě díky vzájemné podobnosti mezi starými lidmi. Mezi tyto podobnosti patří např. podobné životní zkušenosti ovlivněné kulturou či sociálními podmínkami, které ulehčují sociální kontakt a posilují pocit přijetí. Významnost kontaktu s vrstevníky v období stáří je možné přirovnat k době dětství a dospívání (Čeganová, 2006). Jak uvádí Vágnerová (2000) jedná se o skupiny, které jsou závislé na dospělých, na rodině a společnosti. Vědomí závislosti na ostatních podporuje hledání opory ve skupině či jedinců, kteří mají stejné problémy.

2.3 Role starého člověka

Role starého člověka ve společnosti

Každá společnost je nějakým způsobem (dle určitých znaků) diferencována a rozvrstvena. Jedním z těchto činitelů je nesporně i věk. V sociálním kontextu získává věk sociální význam, který určuje, jakým způsobem jsou jedinci vnímáni a jaké chování od nich čekáme. Věk je určitým statutem, který jako takový je základem pro zmíněnou sociální diferenciaci. Všechny společnosti zahrnují své členy do různě vymezených věkových kategorií. Dle kategorie je pak očekáváno jisté chování. (Rabušic, 1995 In Čeganová, 2006)

Věk je opravdu důležitým faktorem, určuje role ve společnosti a stejně tak i postoj společnosti k lidem v určité věkové skupině. I přes to, že je důležitý, není jediným činitelem. Dalšími může být pohlaví, dosažené vzdělání, rodinná či ekonomická situace atd. (Čeganová, 2006)

V minulosti bylo postavení starého člověka jakoby výsadní, protože samo stáří bylo chápáno jako výsada, důležitý je zde totiž fakt, že šance na dožití se vyššího věku byla menší než dnes. *„V různých kulturách bylo ovšem stáří ceněno různě a škála zacházení se starými příslušníky pospolitosti byla opravdu široká: od vysokého respektu ke stáří, např. v Číně, až po africké kultury, jejichž sociální norma velí starým členům rodu přestěhovat se do okrajové části usedlosti, kde jsou pochováni zemřelí členové rodiny.“* (Rabušic, 1995, s. 142)

V dnešní době není pozice starých lidí nijak lichotivá. Je to způsobeno tím, že pojmy jako starý a stáří v povědomí lidí vyvolávají spíše negativní pocit. Dnes je minoritní skupina starých lidí majoritní společností chápána spíše jako nevýznamná, neužitečná, neproduktivní a ekonomicky závislá. (Vágnerová, 2000) Staří lidé jsou dnes vzhledem k společnosti orientované spíše na práci závislí na střední generaci. Většina starých lidí, která odchází do důchodu v určeném věku, by ještě mohla díky své kondici nadále pracovat.

Role starého člověka v rodině

Rodina jako celek má na jedince velký vliv. Je charakteristická vzájemnou blízkostí a hloubkou vztahů. Dnes si často lidé myslí, že dříve si staří lidé u mladší generace zachovávali větší úctu a respekt, tato myšlenka je však mylná. Stejně tak je mylná domněnka, že dnes o staré lidi nemá rodina zájem. Ano, dříve bylo pravidlem soužití více generací, ale rozhodně to neznamenal, že byl vztah v rodině ideální. (Čeganová, 2006)

V převážné většině se opravdu rodina změnila. Dnes ji tvoří pouze rodiče a děti. Podle odborné literatury i přes dovolávání dospělých dětí svých práv a chtění být oboustranně nezávislí, tyto děti uznávají svou povinnost vůči starým členům rodiny. Tvzení, že starý člověk má žít a dožít především v rodině, můžeme brát jako právo jednoho (starých rodičů), z kterého vyplývá povinnost druhého (dětí). Tyto dospělé děti jsou povinny poskytnout péči svým starým rodičům a prarodičům. Tato povinnost je podložena především morálně. Je důležité pěstovat blízké vztahy v rodině po celý život. Pro starého člověka je pak přijmutí perspektivy, že se o něj jednou budou starat děti či vnoučata, jednodušší. (Haškovcová, 1989)

Role prarodičů bývá pro staré lidi – rodiče velmi významná. Jde jak o pocit pomoci, tak o uspokojení potřeby předávání věkem získané moudrosti a životních zkušeností. (Matějček & Dytrych, 1997)

Dělení období stáří na oblast fyzickou nebo tělesnou, psychickou, sociální a duchovní bylo nutné, neboť ve všech těchto oblastech dochází k významným změnám.

Ty změny, které jsou patrné na první pohled, řadíme do oblastí fyzické, je však nutné zdůraznit, že u každého jedince tyto změny přicházejí individuálně. Změna intelektových funkcí, tvořivosti a fantazie, pokles paměťových funkcí, zhoršení smyslových orgánů, a například emotivita se řadí do oblasti tzv. psychické. Hlavní změnou v oblasti sociální je ztráta profesní role a vstup do důchodu. Tato změna sice není na první pohled zřetelná, ale souvisí s několika dalšími faktory, kdy například na změnu v sociální oblasti působí i změna zevnějšku, nemoc, ovdovění, ekonomická

situace či situace v rodině. Je nutné zaměřit se na postoj společnosti a postoj jednotlivce k vlastní sociální roli. Opomíjena je oblast duchovní, avšak právě ve stáří nabývá na významu. Je nutné, aby člověk přijímal svůj život jako celek, hodnotil jej pozitivně a chápal jeho smysl. Stejně tak je nutné dělit potřeby ve stáří na oblast tělesných potřeb, oblast psychických potřeb (zde je nezbytné zmínit například potřebu milovat a být milován, potřebu citové jistoty a bezpečí, potřebu seberealizace).

Věk je důležitým faktorem, který určuje role ve společnosti i postoj samotné společnosti k lidem v určité věkové skupině. Můžeme tedy říci, že v sociálním kontextu právě věk získává sociální význam.

3. Ageismus

V předchozích kapitolách jsme si přiblížili pojem ageismus, proces stárnutí a staří jako takové. Tuto kapitolu zaměřím na hranice ageismu a jeho právní úpravu.

3.1 Co ještě považovat za ageismus a co již ne?

Zatímco jeden extrém v anti-ageistickém přístupu trvá na zrušení všech věkových diskriminant v sociálně-politické praxi, jeho protipól vede kampaň za povinnost třídit všechny statistiky dle chronologického věku. (Vidovičová, 2005)

V definicích, které uvádím výše (viz. kapitola 1.1) se o ageismu hovoří tam, kde je problematizován chronologický věk, a to co představuje. Chronologický věk je v těchto definicích zahrnut do konceptu stáří jako životní etapy. Důraz je zde dáván na negativní postoje, projevy a chování diskriminujícího vůči jedinci nebo postižené skupině.

„Novější revidované definice se pak snaží chronologický věk postavit jako samostatnou a dostačující osu ageismu a upozorňují na nesouměrný vývoj mezi věkem chronologickým a jeho ostatními typy.“ (Vidovičová, 2005, s. 48)

Mezi ostatní typy patří:

věk biologický, ten je založen na fyziologickém vývoji;

věk psychologický, sem spadá intelektuální kapacita a emocionální vyspělost;

věk aktuálně sociální, tzn. věk plus sociální vyspělost, zkušenosti a dovednosti;

věk zaměstnání, ten kombinuje atributy významné v zaměstnání, jako jsou speciální dovednosti, znalosti a zkušenosti. Do centra zájmu se tak spíše staví samotný akt diferenciací než jeho důsledky. (Vidovičová, 2005)

Podle ortodoxního výkladu tohoto pojmu se dá říct, že ageismus probíhá všude, kde je chronologický věk zmíněn. Třeba i možnost pracovat, stejně jako uzavření manželství v určitém věku nebo věkem definovaný odchod do důchodu jsou z logiky tohoto, dalo by se říct, až extremistického přístupu ageistické. (Vidovičová, 2005)

Podle zastánců tohoto přístupu by odchod do důchodu neměl být definován věkem. Místo věku by byl odchod stanoven na základě zhodnocení faktorů, jako je způsobilost k výkonu povolání či vůle v něm setrvat. Podobně by měla být definována povinná školní docházka. Měla by se odvíjet od mentální a fyzické způsobilosti dítěte zapojit do vzdělávacího systému, nikoliv dosažením věku šesti let. *„Navíc se zdá, že v některých případech může věk naopak sehrát užitečnou roli proxy proměnné, která může chránit jednotlivce před nedůstojným testováním jeho schopností a vyslovení soudu o jeho invaliditě.“* (Vidovičová, 2005, s. 8)

3. 2 Legislativa České republiky

Jak už jsem uvedla v začátku této práce, pojem diskriminace je v Českém právním řádu přesně vymezen, a to hned v několika právních normách. Uvedu zde jen několik případů.

Od 1. září 2009 nabyly účinnosti tzv. **antidiskriminační zákon**. Jeho schválení předcházelo veto prezidenta, který své rozhodnutí odůvodnil tím, že se jedná o zbytečnost, bez níž se obejdeme. Rok po jeho rozhodnutí Parlament České republiky prezidentovo veto přehlasoval. Česká republika se tak vyhnula pokutě, kterou mohla Evropská komise udělit. Na základě tohoto zákona vzniká možnost bránit se speciální žalobou, kterou se může diskriminovaná osoba u soudu domáhat, aby bylo od diskriminace upuštěno, odstraněny její následky nebo poskytnuto přiměřené zadostiučinění.

V pracovně právních vztazích tento zákon přesně vymezuje jednotlivé formy diskriminace. Antidiskriminační zákon z roku 2009 v § 6 uvádí přípustné formy rozdílného zacházení:

„(1) diskriminací není rozdílné zacházení z důvodu věku v přístupu k zaměstnání nebo povolání, pokud je

a) vyžadována podmínka minimálního věku, odborné praxe nebo doby zaměstnání, které je pro řádný výkon zaměstnání nebo povolání nebo pro přístup k určitým právům a povinnostem spojeným se zaměstnáním nebo povoláním nezbytná, nebo

b) pro řádný výkon zaměstnání nebo povolání potřebné odborné vzdělání, které je nepřiměřeně dlouhé vzhledem k datu, ke kterému ucházející se o zaměstnání nebo povolání dosáhne důchodového věku podle zvláštního zákona.

(2) Za diskriminaci se nepovažuje rozdílné zacházení, které souvisí se stanovením rozdílného důchodového věku muže a ženy; ...“

O diskriminaci se zmiňuje také **Zákon č. 262/2006 Sb., zákoník práce**, ve znění pozdějších předpisů. Tento zákon se v § 17 odkazuje na antidiskriminační zákon:

„Právní prostředky ochrany před diskriminací v pracovněprávních vztazích upravuje antidiskriminační zákon.“

Oblast ochrany práv občana České republiky a vymezení působnosti Ombudsmana jako veřejného ochránce práv je uvedena v **Zákoně č. 349/1999 Sb. o Veřejném ochránci práv**. *„Ochránce vykonává působnost ve věcech práva na rovné zacházení a ochrany před diskriminací.“*

V zákoně o veřejném ochránci je uvedeno: *„Každý má právo obrátit se s písemným podnětem na ochránce ve věci, která patří do jeho působnosti...“*

3.3 Formální věkové normy

Tyto věkové normy jsou speciálním typem věkových norem. Jsou specifické svou legislativní kodifikací v platném právním řádu. (Vidovičová, 2008)

Uvedme si některé důležité životní body sociálního života stanovené na základě dosaženého věku, které jsou vymezeny českým právním řádem.

Prvním důležitým se zdá být zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník. Tento zákon v § 7 definuje vznik způsobilosti mít práva a povinnosti:

„(1) Způsobilost fyzické osoby mít práva a povinnosti vzniká narozením. Tuto způsobilost má i počaté dítě, narodí-li se živé.“

Dalším důležitým bodem je **vymezení školní docházky**. Ta je zahrnuta ve Školském zákoně, zákon č. 561/2004 Sb., který v § 36 uvádí:

„(1) školní docházka je povinná po dobu devíti školních roků, nejvýše však do konce školního roku, v němž žák dosáhne sedmnáctého roku věku (dále jen „povinná školní docházka“).

(2) Povinná školní docházka začíná počátkem školního roku, který následuje po dni, kdy dítě dosáhne šestého roku věku...“

Vydání prvního občanského průkazu je vymezeno zákonem č. 328/1999 Sb., o občanských průkazech. Zde se uvádí přímo:

„(1) Zákonný zástupce občana nebo občan, který žádá o vydání prvního občanského průkazu po dovršení 15 let věku...“

Zletilost občanů České republiky je upravena v zákoně č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, kde je v § 8 uvedeno:

„(2) Zletilosti se nabývá dovršením osmnáctého roku. Před dosažením tohoto věku se zletilosti nabývá jen uzavřením manželství. Takto nabytá zletilost se neztrácí ani zánikem manželství ani prohlášením manželství za neplatné.“

V zákoně č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění jsou v § 28 stanoveny **podmínky nároku na starobní důchod:**

„Pojištěnec má nárok na starobní důchod, jestliže získal potřebnou dobu pojištění a dosáhl stanoveného věku, popřípadě splňuje další podmínky stanovené v tomto zákoně.“

V § 32 stejného zákona je stanoven věk pro odchod do důchodu:

„(1) Důchodový věk činí

a) u mužů 60 let,

b) u žen

- 1. 53 let, pokud vychovaly alespoň pět dětí,*
- 2. 54 let, pokud vychovaly tři nebo čtyři děti,*
- 3. 55 let, pokud vychovaly dvě děti,*
- 4. 56 let, pokud vychovaly jedno dítě, nebo*
- 5. 57 let,*

pokud pojištěnci dosáhli tohoto věku do 31. prosince 1995.

(2) U pojištěnců, kteří dosáhnou věkových hranic uvedených v odstavci 1 v období od 1. ledna 1996 do 31. prosince 2012, se důchodový věk stanoví tak, že ke kalendářnímu měsíci, ve kterém pojištěnec dosáhl této hranice, se přičítají u mužů dva kalendářní měsíce a u žen čtyři kalendářní měsíce za každý i započatý kalendářní rok z doby po 31. prosinci 1995 do dne dosažení věkových hranic uvedených v odstavci 1, a za důchodový věk se považuje věk dosažený v takto určeném kalendářním měsíci v den, který se číslem shoduje se dnem narození pojištěnce; neobsahuje-li takto určený měsíc takový den, považuje se za důchodový věk ten věk, který je dosažen v posledním dni takto určeného kalendářního měsíce.

(3) Po 31. prosinci 2012 činí důchodový věk, pokud pojištěnci nedosáhli důchodového věku podle odstavce 1 nebo 2,

a) u mužů 63 let,

b) u žen

- 1. 59 let, pokud vychovaly alespoň pět dětí,*
- 2. 60 let, pokud vychovaly tři nebo čtyři děti,*
- 3. 61 let, pokud vychovaly dvě děti,*
- 4. 62 let, pokud vychovaly jedno dítě, nebo*
- 5. 63 let.“*

Legislativou jsou vymezeny další věkové hranice, např. nákup cigaret a alkoholu, konec věku soustavné přípravy na povolání na vysoké škole nebo také pro možnost stát se soudcem či možnost být zvolen senátorem, prezidentem.

V kapitole nazvané Ageismus se zamýšlím nad hranicemi ageismu, tedy zda lze přesně vymezit, co lze ještě považovat za projevy ageismu a co již nikoli. Je nutné si uvědomit, že projevy ageismu lze nalézt všude tam, kde je zmíněn chronologický věk. Nejde pouze o odchod do důchodu, ale patří sem i zahájení povinné školní docházky v určitém věku nebo věkem definovaná trestní odpovědnost.

Vymezení pojmu diskriminace nalezneme v českém právním řádu v několika právních normách. Výčet těchto právních norem je zde pouze demonstrativní, nikoli taxativní.

Přijetí antidiskriminačního zákona považuji za nejzásadnější v této oblasti. Schvalovací proces byl úspěšně završen, ačkoli mu předcházelo veto prezidenta. Na základě tohoto zákona se může tedy osoba domáhat u soudu, aby bylo od diskriminace upuštěno, odstraněny její následky nebo poskytnuto přiměřené zadostiučinění.

4. Praktická část

4.1 Cíle průzkumu a formulace hypotéz

Cílem průzkumu bylo zjistit, co si vybraná sociální skupina myslí o stáří, co rozumí pod pojmy spojenými s ageismem, zda si skupina myslí, že má stáří nějaké výhody, zda se někdy setkala s věkovou diskriminací, zda znají zákon či jinou právní normu, která by upravovala „věkovou diskriminaci“ či porušování základních práv člověka.

Hypotézy

Provedeným průzkumem měly být potvrzeny či vyvráceny předem stanovené hypotézy, a to:

H1 Více než polovina dotázaných se dosud nikdy neseťkala s pojmem Ageismus a neumí si pod tímto pojmem nic představit.

H2 Více než polovina respondentů si nemyslí, že staří lidé v naší společnosti jsou diskriminováni pro svůj věk.

H3 Více než polovina dotázaných neví, že existuje antidiskriminační zákon.

H4 Více než polovina dotázaných lidí nezná žádnou instituci či organizaci, na kterou by se mohli obrátit s problémem „věkové diskriminace“.

H5 Více než polovina respondentů se ztotožňuje s názorem, že stáří rovná se nemoc.

4.2 Použité metody

Ke zpracování průzkumné části diplomové práce jsem zvolila kvantitativní metodu. Ke sběru dat jsem vybrala dotazníkové šetření – pomocí dotazníku. Dotazníky byly osobně předány skupině respondentů. Dotazník byl zadáván metodou tužka – papír (viz. příloha č. 1).

V úvodu dotazníku byl dotazovaný seznámen s jeho účelem a ujištěn o anonymitě. V závěru dotazníku bylo uvedeno poděkování za čas strávený při vyplňování dotazníku.

Dotazník byl rozdělen na dvě části. První byla část osobnostní a druhá část obsahovala dotazy důležité pro zodpovězení vytyčených hypotéz a cílů.

V první části byly položeny tři uzavřené otázky. Respondentům bylo nabídnuto několik možných variant odpovědí, ze kterých měli vybrat jednu odpověď, které odpovídají skutečnosti. Tato část dotazníku zjišťovala třemi otázkami tzv. tvrdá data (věk, rodinný stav, pohlaví respondentů).

Druhá část měla získat tzv. měkká data. Byla složena jak z otázek uzavřených, tak otevřených s možností vyjádřit svůj názor. Druhá část dotazníku měla 12 otázek, některé dotazy byly rozšířeny o podotázku otevřenou, abych respondenty přiměla k hlubšímu zamyšlení nad tématem.

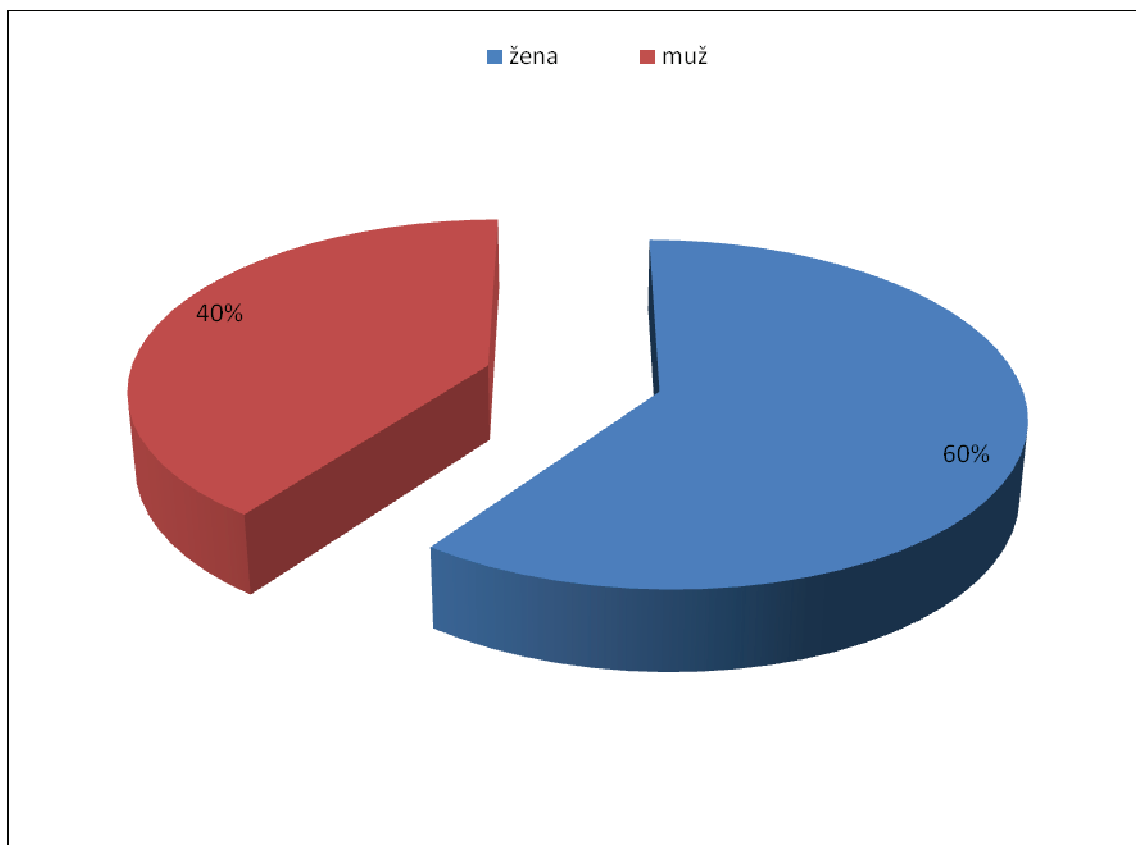
Provedeným předprůzkumem na malém vzorku respondentů bylo potvrzeno, že je dotazník srozumitelný a nebude potřeba na něm provádět žádné změny.

4.3 Charakteristika zkoumaného vzorku

Celkem bylo rozdáno k vyplnění 80 dotazníků. Z toho se vrátilo 75 dotazníků, ze kterých muselo být po kontrole 5 dotazníků pro neúplnost informací vyřazeno z průzkumu.

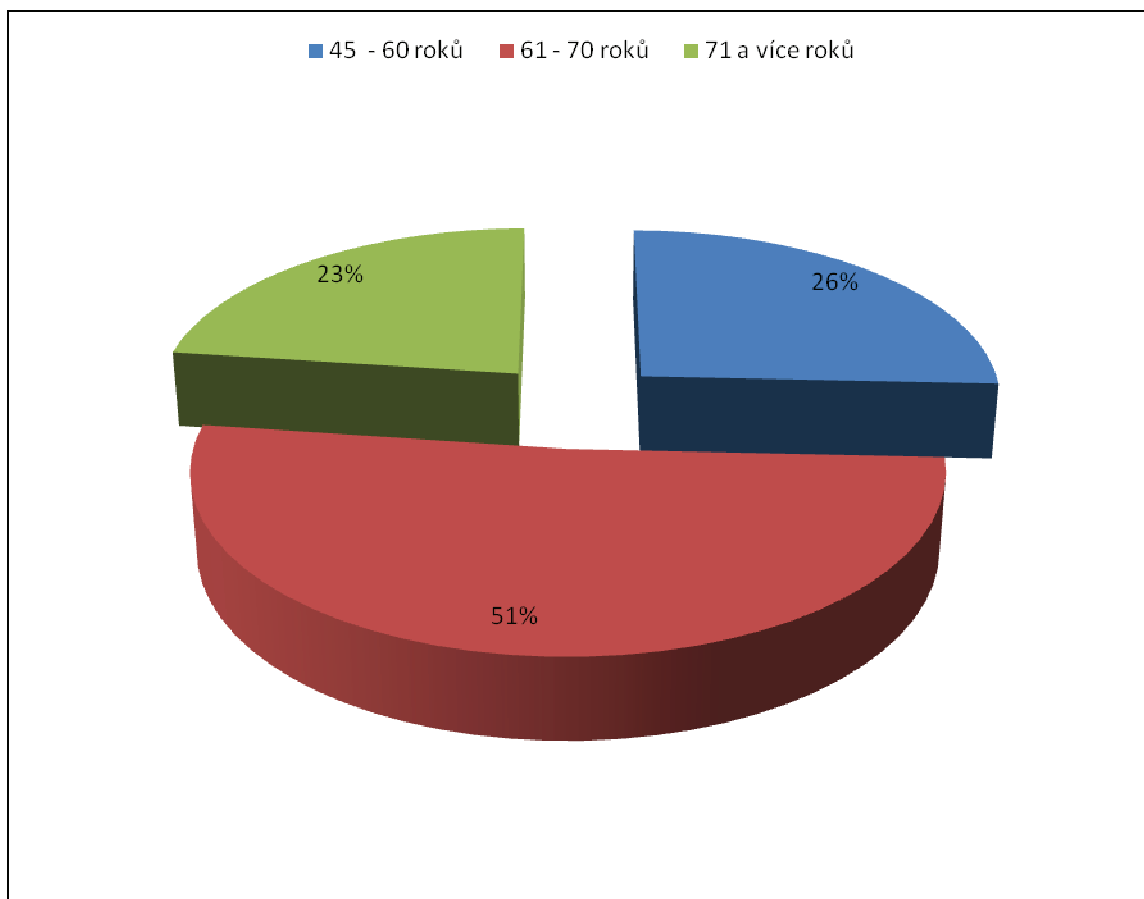
Dotazníkového šetření se tedy zúčastnilo celkem **70 respondentů**, z toho bylo **42 (60%) žen** a **28 (40%) mužů** (viz. graf č. 1).

Graf č. 1 Rozlišení respondentů dle pohlaví

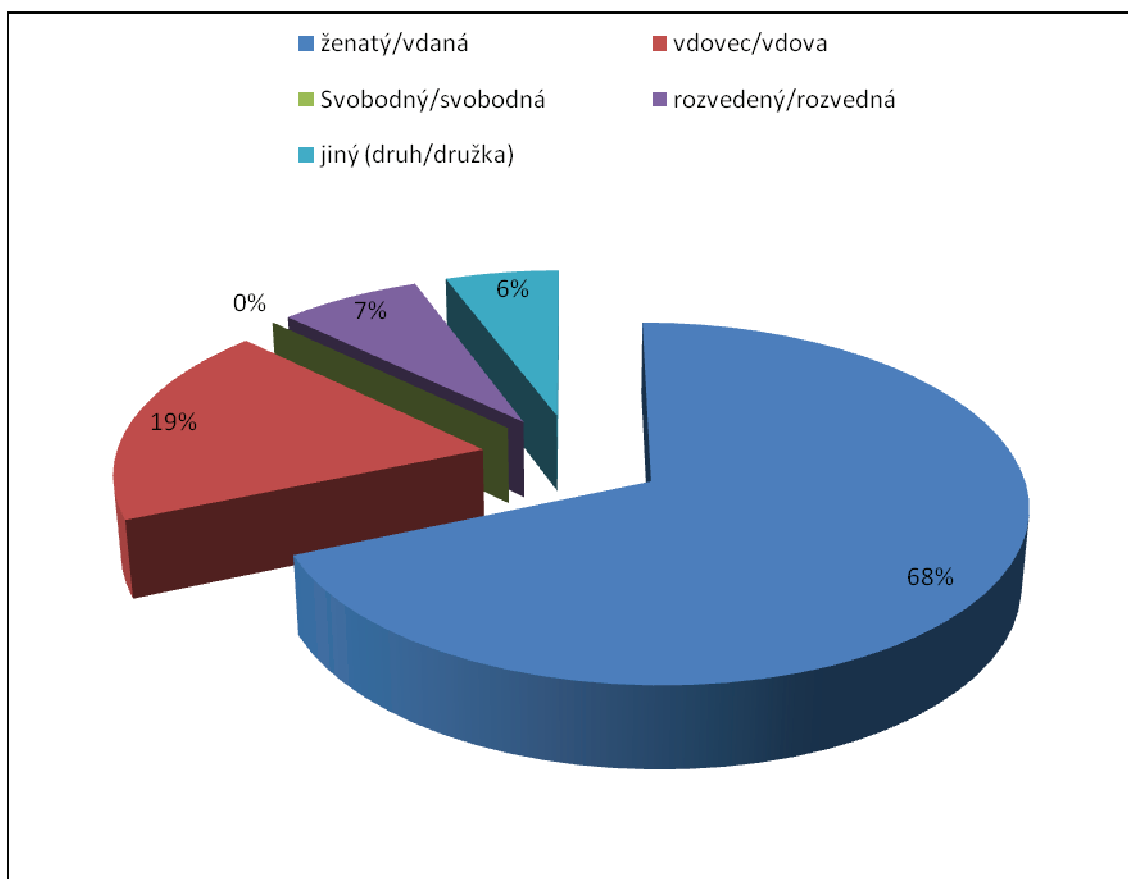
Šetření se zúčastnila **skupina ve věku 45 let a více**. Ze 70 dotazovaných bylo 18 (26%) ve věku 45 až 60 let, 36 (51%) jich bylo ve věku 61 až 70 let a 16 (23%) mělo 71 a více let (viz graf č. 2).

Graf. 2 Rozdělení respondentů dle věku

V dotázané skupině bylo **48** (68%) respondentů **ženatých či vdaných**, **13** (19%) **ovdovělých**, **5** (7%) uvedlo stav **rozvedený/á** a **4** (6%) uvedli **jiný stav** (druh/družka). Svobodný nebyl ani jeden z dotázaných (viz. graf č. 3).

Graf č. 3 Rozdělení dle rodinného stavu

4.4 Prezentace výsledků

Po kontrole a vyřazení nevyhovujících dotazníků jsem výsledky zpracovala do tabulek pro snadnější analýzu. Na základě tabulek jsem vytvořila grafy s bližším popisem. Tabulky a grafy byly zpracovány v programu Excel 2007.

Po bližším charakterizování dotázaných respondentů jsem vyhodnotila otázky druhé části dotazníku. Další otázky se vztahovaly k potvrzení či vyvrácení předem stanovených hypotéz.

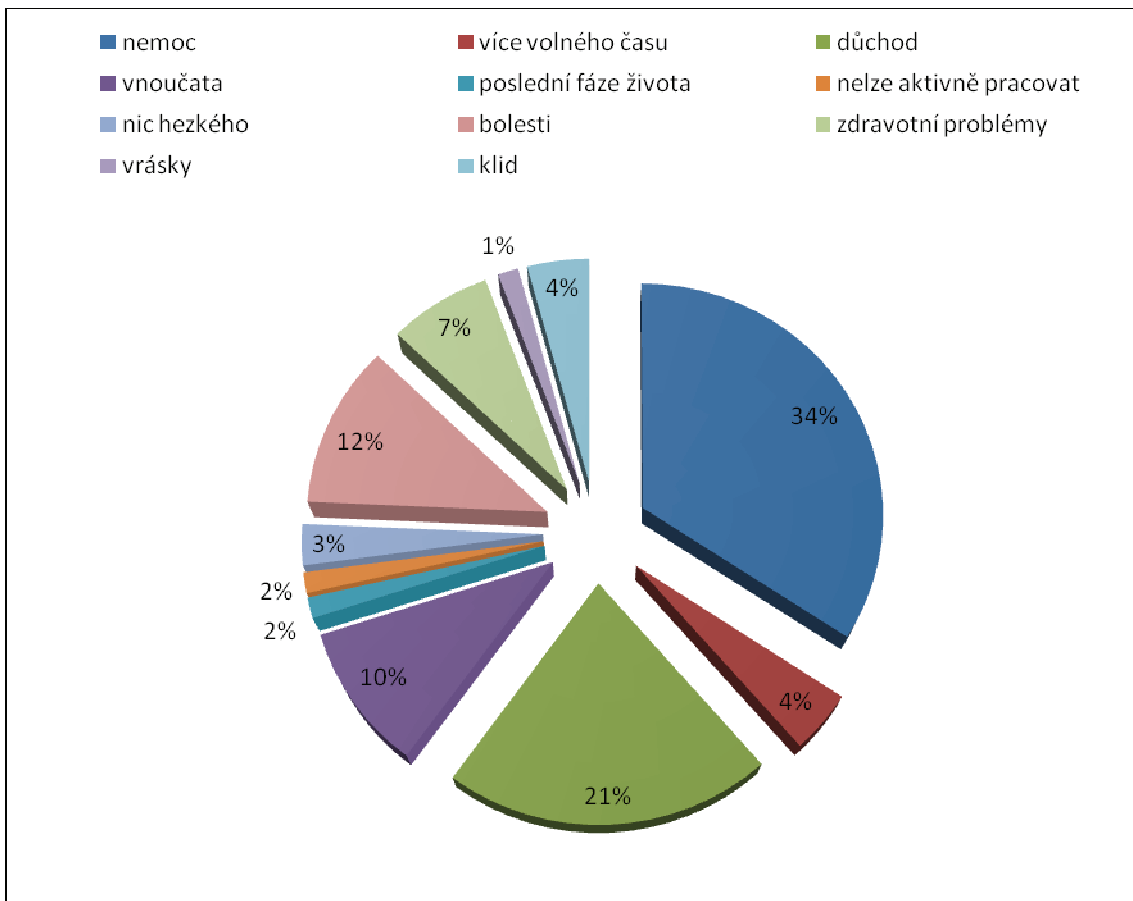
Otázka č. 1

Napište, co Vás jako první napadne, když se řekne „STÁŘÍ“.

Na tuto otázku 24 (34%) respondentů na otázku: „Co Vás jako první napadne, když se řekne slovo STÁŘÍ?“, uvedlo nemoc. 15 (21%) uvedlo důchod, 8 (12%) dotázaných bolesti, 7 (10%) vnoučata, 5 (7%) zdravotní problémy.

Zbýlých 11 (16%) dotázaných uvedlo odpovědi jako více volného času, klid, poslední fáze života aj. (viz. graf č. 4).

Graf č. 4 Napište, co Vás jako první napadne, když se řekne „STÁŘÍ“.

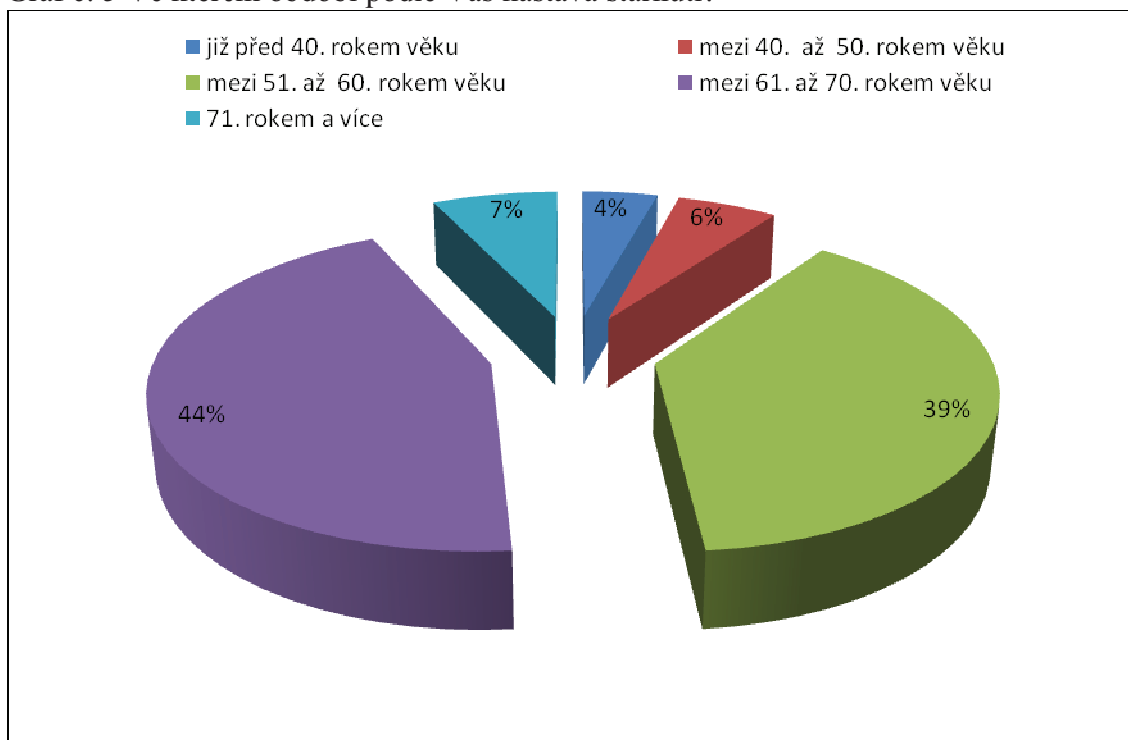
Otázka č. 2

Ve kterém období podle Vás nastává stárnutí?

(nehovoříme o stáří, ale o dlouhodobém procesu tzv. přestavby organismu, které vede ke stáří jako již „určitému“ období).

Tato otázka navázala na pojem stáří a měla ukázat, zda veřejnost ví, kdy vlastně člověk začíná stárnout. Odpovědi na tuto otázku byly pouze informativní, ke konkrétní hypotéze se nevztahují.

Graf č. 5 Ve kterém období podle Vás nastává stárnutí?

Celých 31 (44%) dotázaných si myslí, že stárnutí začíná v období mezi 61. až 70. rokem věku a 27 (39%) uvedlo možnost mezi 51. až 60. rokem věku. Pouze 4 (6%) dotazovaní odpověděli a zvolili možnost mezi 40. a 50 rokem (viz. graf č. 5). Dle odborných zdrojů začíná stárnutí okolo 45. roku věku, jak bylo uvedeno v teoretické části diplomové práce.

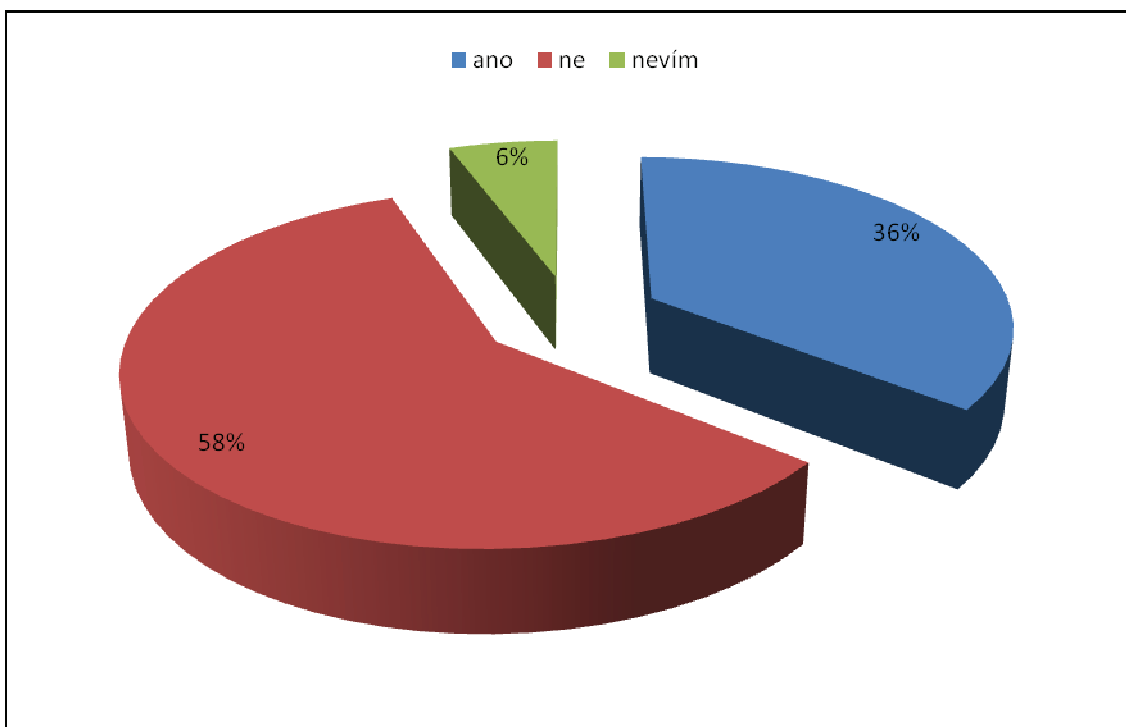
Otázka č. 3

Myslíte si, že starší lidé jsou v naší společnosti diskriminováni pro svůj věk (pro tento účel hovoříme o lidech starších 45let)?

Z odpovědí vyplývá, že si veřejnost nemyslí, že by v naší společnosti byli starší lidé diskriminováni pro věk. Respondenti byli upozorněni, že mluvíme o lidech starších 45 let.

Většina 41 (58%) dotázaných zvolala možnost ne. Názor, že ve společnosti existuje diskriminace starých lidí pro jejich věk, si myslí 25 (38%), 4 (6%) zvolilo možnost nevím (viz. graf č. 6).

Graf č. 6 Myslíte si, že starší lidé jsou v naší společnosti diskriminováni pro svůj věk (pro tento účel hovoříme o lidech starších 45let)?

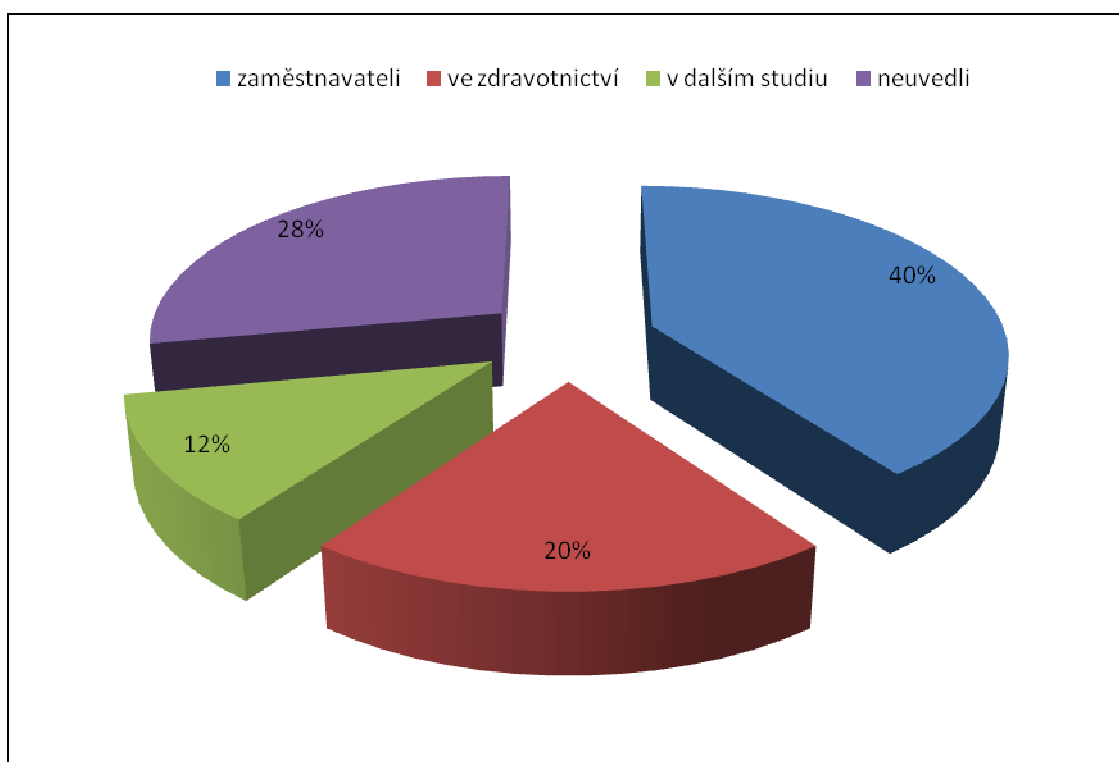

Jestliže respondenti odpověděli na třetí otázku: „ano, mám pocit, že je jsou starší lidé diskriminováni“, dostali prostor pro bližší vyjádření diskriminace pro věk jako kým, čím nebo jak jsou staří diskriminováni.

Z 25 dotázaných, kteří si myslí, že diskriminace pro věk ve společnosti je, se shodlo na tom, že největší diskriminace probíhá na poli zaměstnání. Tuto odpověď napsalo 10 (40%) lidí. 20% má pocit, že je diskriminace pro věk ve zdravotnictví a 12% procent ji vidí v dalším studiu.

Přestože 7 (28%) odpovědělo, že si myslí, že diskriminace starých probíhá, nespecifikovali kým, v čem (viz. graf č. 7).

Graf č. 7 Napište jak, čím, kým, proč, apod.

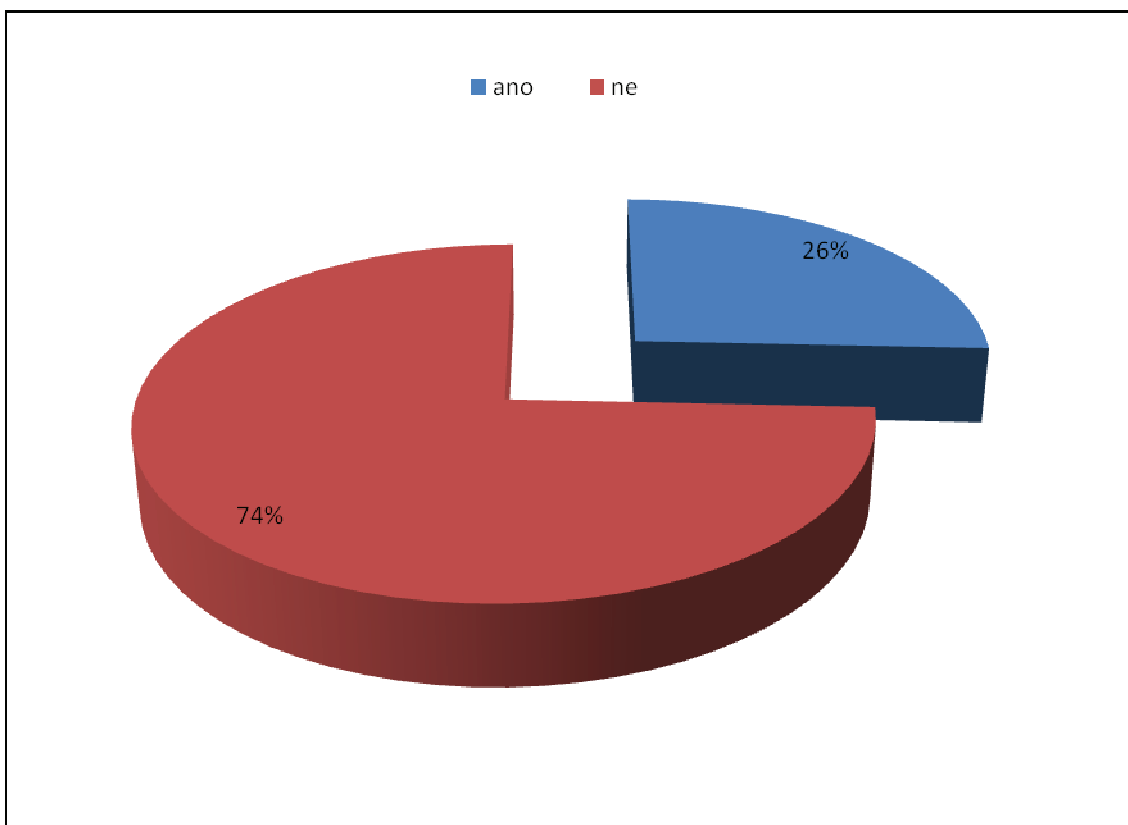
Otázka č. 4

Znáte nějakou instituce či organizaci, na kterou byste se mohl/a obrátit, pokud byste se cítil/a diskriminován/a v důsledku svého věku? Pokud ANO, napište její název.

Otázka k ověření znalosti respondentů o nějaké organizaci či instituci, na kterou by se mohli obrátit, pokud by se cítili diskriminovaní v důsledku svého věku. Bylo možné vybrat z odpovědi ano a ne.

Zde byla nejčastěji zvolena odpověď **ne**, a to v 52 (74%) případech, u 18 (26%) odpovědí byla zvolená možnost **ano** (graf č. 8).

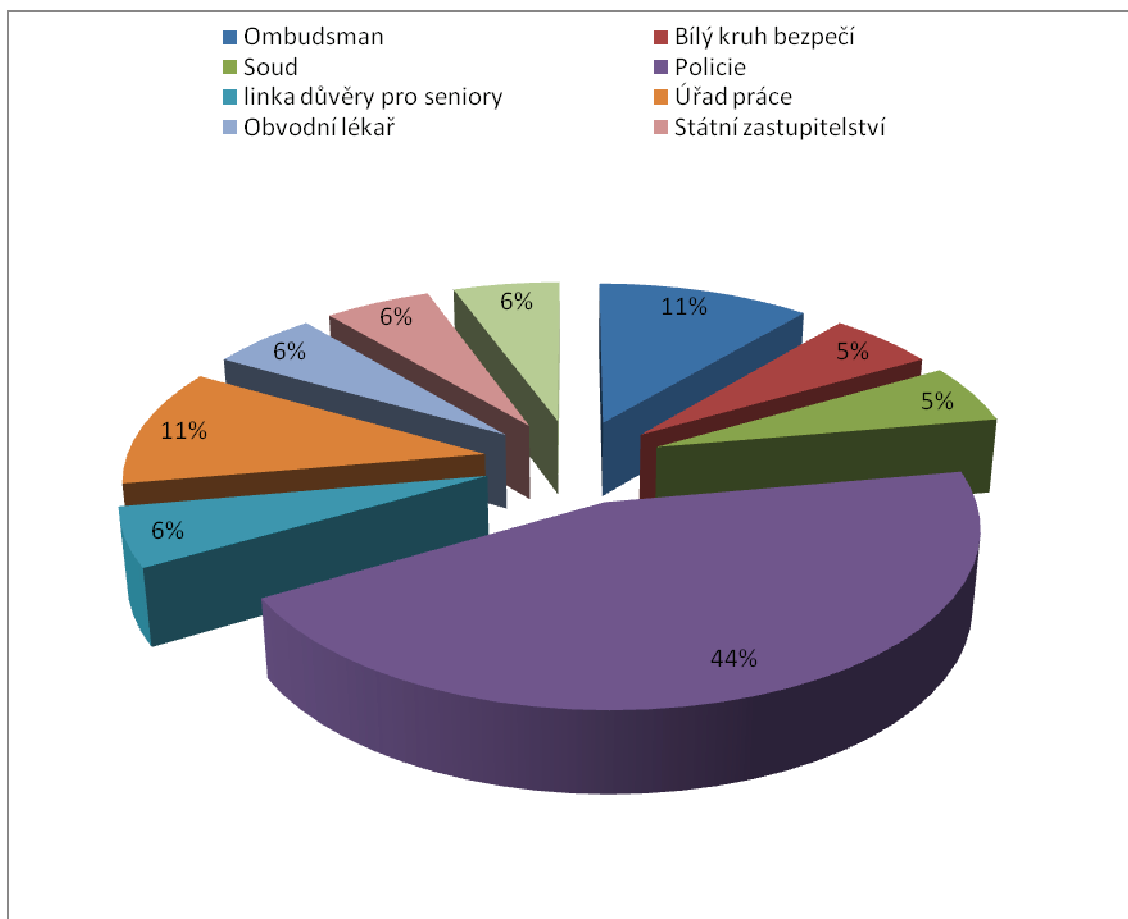
Graf č. 8 Znáte nějakou instituce či organizaci, na kterou byste se mohl/a obrátit, pokud byste se cítil/a diskriminován/a v důsledku svého věku?

Mezi 18 odpověďmi na konkrétní organizaci byla nejčastější odpověď Policie. Tuto odpověď uvedlo 8 (44%) respondentů. Na ombudsmana by se obrátili 2 lidé, další 2 lidé (11%) by se obrátili na úřad práce (viz. graf. č. 9)

Vždy jednou bylo respondenty uvedeno, že by se obrátili např. na obvodního lékaře, státní zastupitelství, Bílý kruh bezpečí nebo Stacionář Naděje (viz. graf č. 9).

Graf č. 9 Uved'te název konkrétní organizace

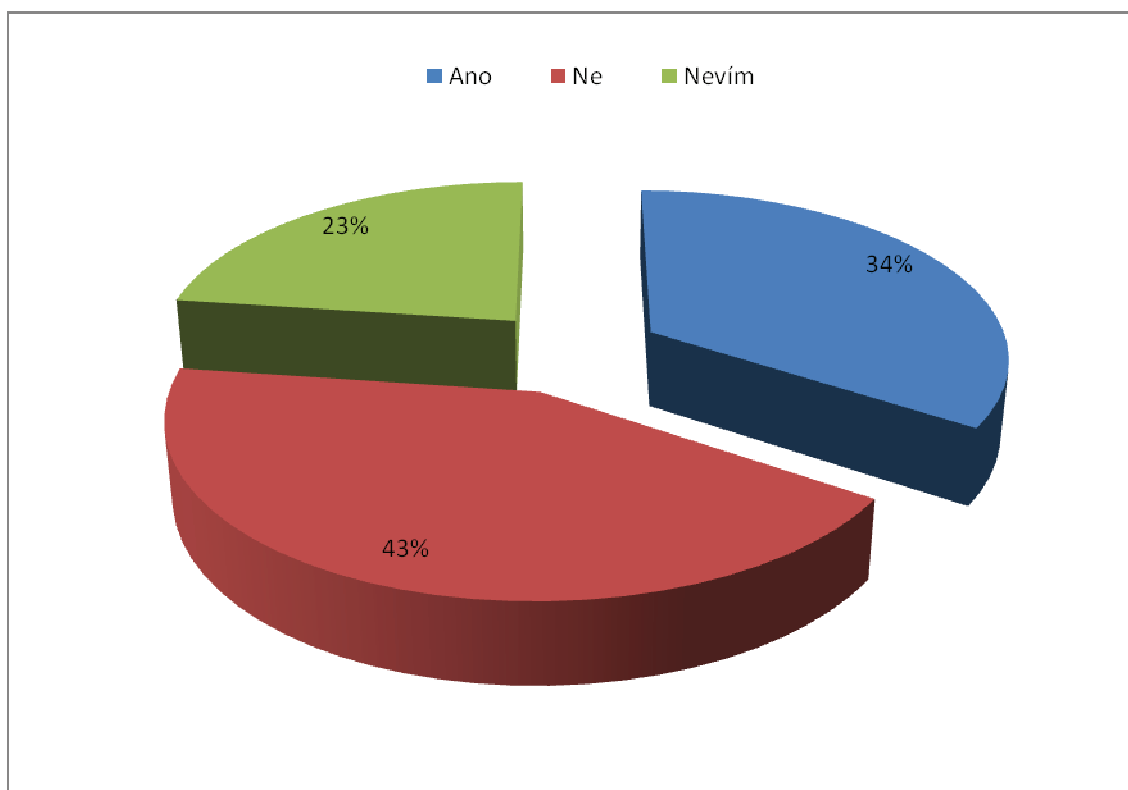
Otázka č. 5

Obrátila byste se Vy na instituci či organizaci, která se zabývá věkovou diskriminací, pokud byste se cítila diskriminována věkem? (uved'te heslovitě důvody, které vás vedly k tomuto rozhodnutí)

Celých 30 (43%) dotazovaných na otázku, zda by se oni obrátili na organizaci či instituci, která se věkovou diskriminací zabývá, odpovědělo ne.

Zda by se na organizaci obrátili, nevědělo 16 (23%) dotazovaných (viz graf č. 9).

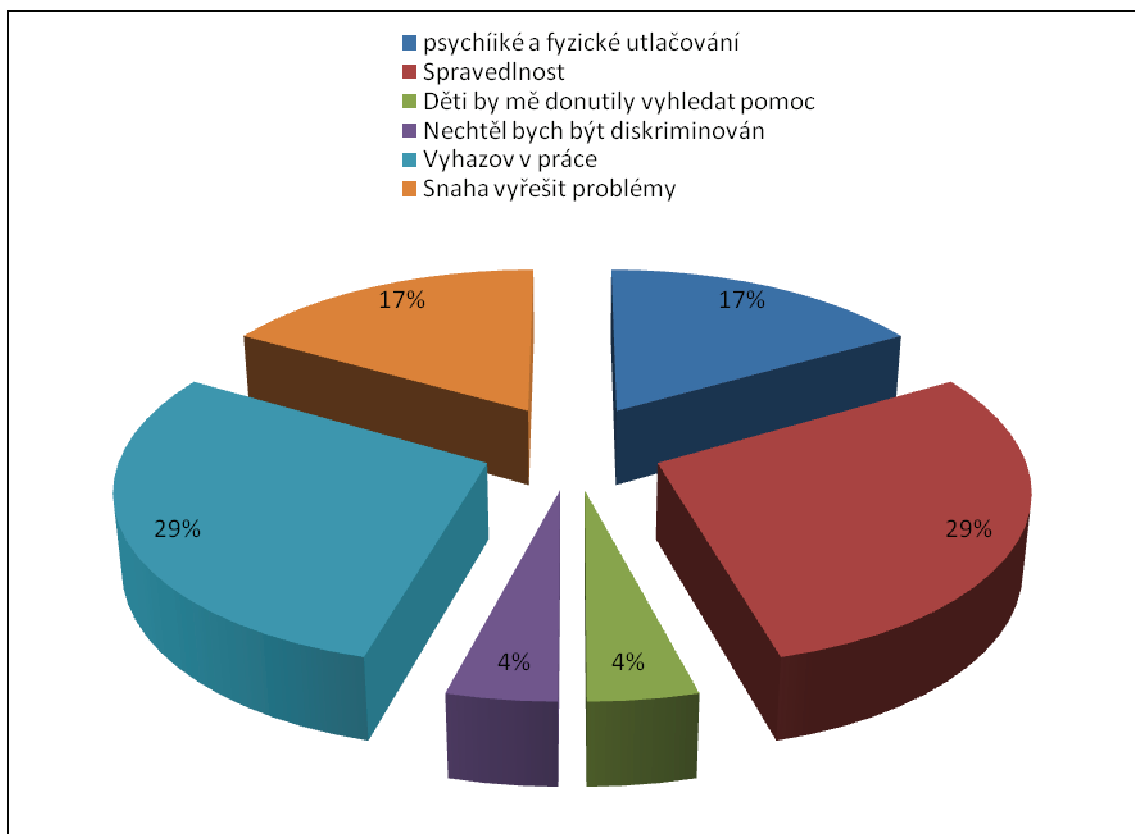
Graf č. 10 Obrátila byste se Vy na instituci či organizaci, která se zabývá věkovou diskriminací, pokud byste se cítila diskriminována věkem?

Na organizaci by se obrátilo 24 dotazovaných. Těchto 34% respondentů bylo dotázáno také na důvod, který by je k tomu rozhodnutí vedl. Zde 7 (29%) odpovědělo spravedlnost nebo „vyhazov z práce“.

Jako zajímavé se mi jeví odpovědi uvedené vždy jedním respondentem, a to: „nechtěl bych být diskriminován“ a „děti by mě donutily vyhledat pomoc“ (viz. graf č. 11)

Graf č. 11 Důvody pro kontaktování organizace či instituce

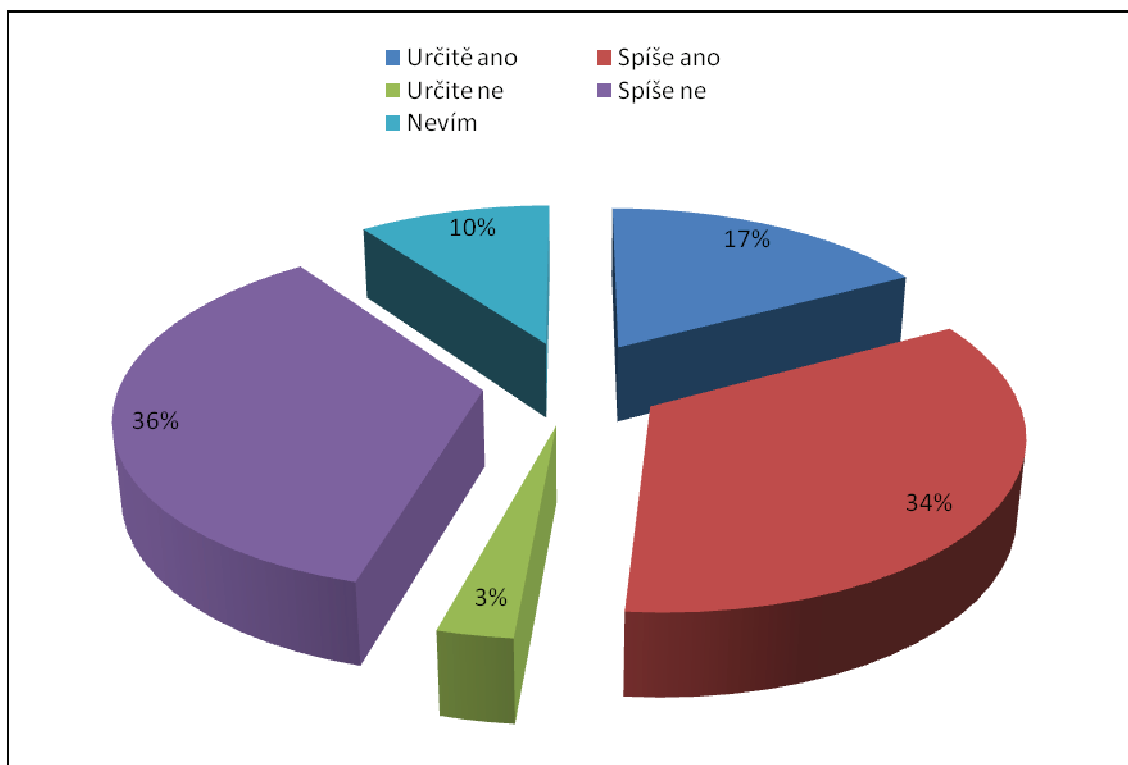
Otázka č. 6

Myslíte si, že jsou dnešní mladí lidé bezohlednější ke starším lidem, než tomu bylo v době Vašeho mládí?

Respondenti k této otázce dostali na výběr z pěti možných odpovědí, a to: Určitě ano, spíše ano, určitě ne, spíše ne a nevím.

Možnost **spíše ne** vybralo 25 respondentů. Možnost **spíše ano** vybralo 24 respondentů. Odpověď **určitě ano** zvolilo 12 respondentů a odpověď **určitě ne** vybrali pouze 2. Odpověď **nevím** vybralo 7 lidí (viz. graf č. 12).

Graf č. 12 Myslíte si, že jsou dnešní mladí lidé bezohlednější ke starším lidem, než tomu bylo v době Vašeho mládí?

Otázka č. 7

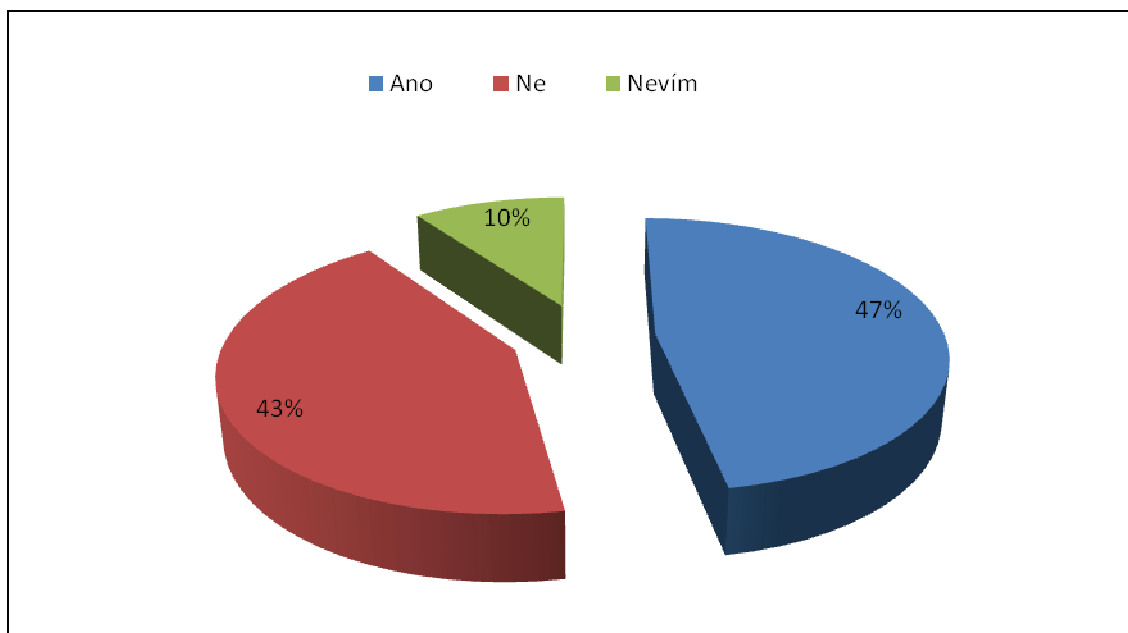
Myslíte si, že jsou mladí lidé zvýhodňováni oproti starým lidem? Pokud ano, napište příklad v čem, jak, proč atp.)

U otázky, zda si dotázaná skupina myslí, že jsou mladší lidé zvýhodňováni oproti mladým, bylo odpovězeno 33 respondenty kladně. Odpověď ne zvolilo 30 respondentů a 7 zvolilo možnost nevím (viz. graf č. 13).

Odpovědi ano byly rozšířeny podotázkou: „jak, čím jsou mladší zvýhodňováni?“. Nejvíce odpovědí bylo směrem k zaměstnání. Podle 8 dotázaných je pro staré na pracovním trhu méně příležitostí. Podle 7 dotázaných jsou mladším nabízeny lepší pracovní příležitosti.

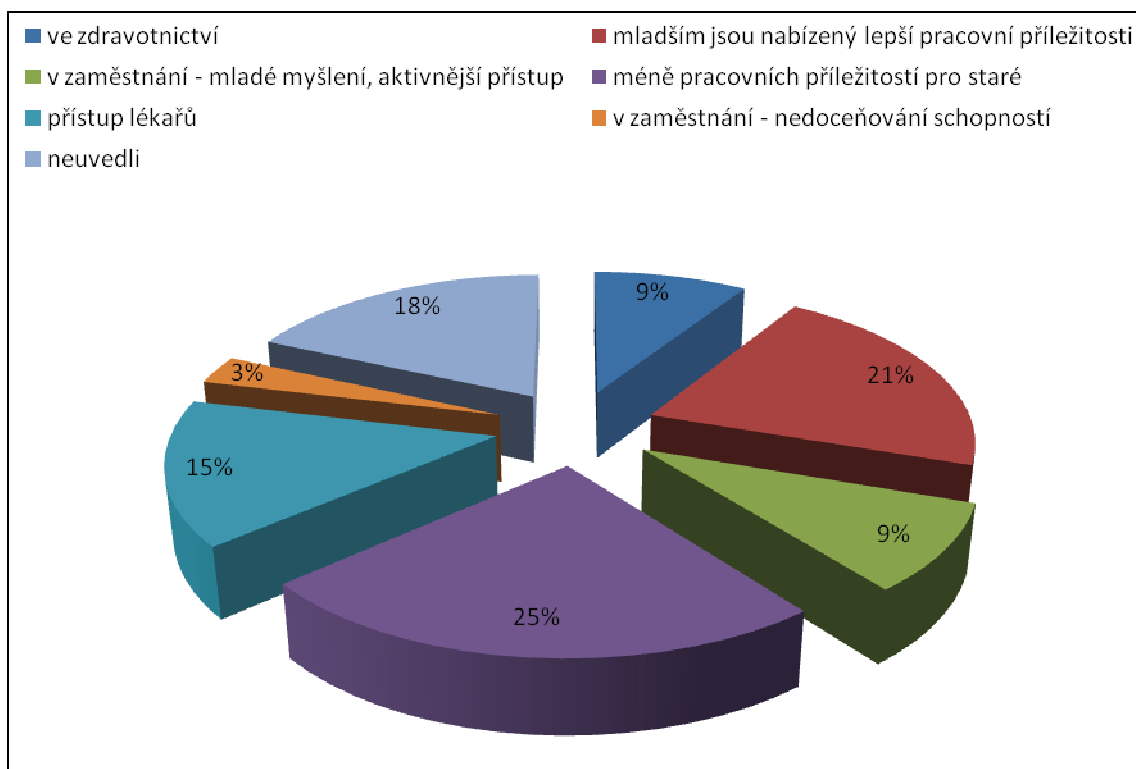
Někteří (6 dotázaných) přestože uvedli, že mají pocit, že jsou mladí zvýhodňováni, neuvodli žádný důvod nebo způsob jejich zvýhodňování.

Graf č. 13 Myslíte si, že jsou mladí lidé zvýhodňováni oproti starým lidem?

Pocit, že jsou mladí zvýhodňováni ve zdravotnictví sdělili 3 lidé. Dalších 5 lidí uvedlo jako způsob zvýhodňování přístup samotných lékařů. Sama jsem se s rozdílným přístupem ve zdravotnictví setkala, průzkum můj názor jen potvrdil (viz. graf č. 14).

Graf č. 14 Příklad v čem, jak, proč jsou mladí zvýhodňováni

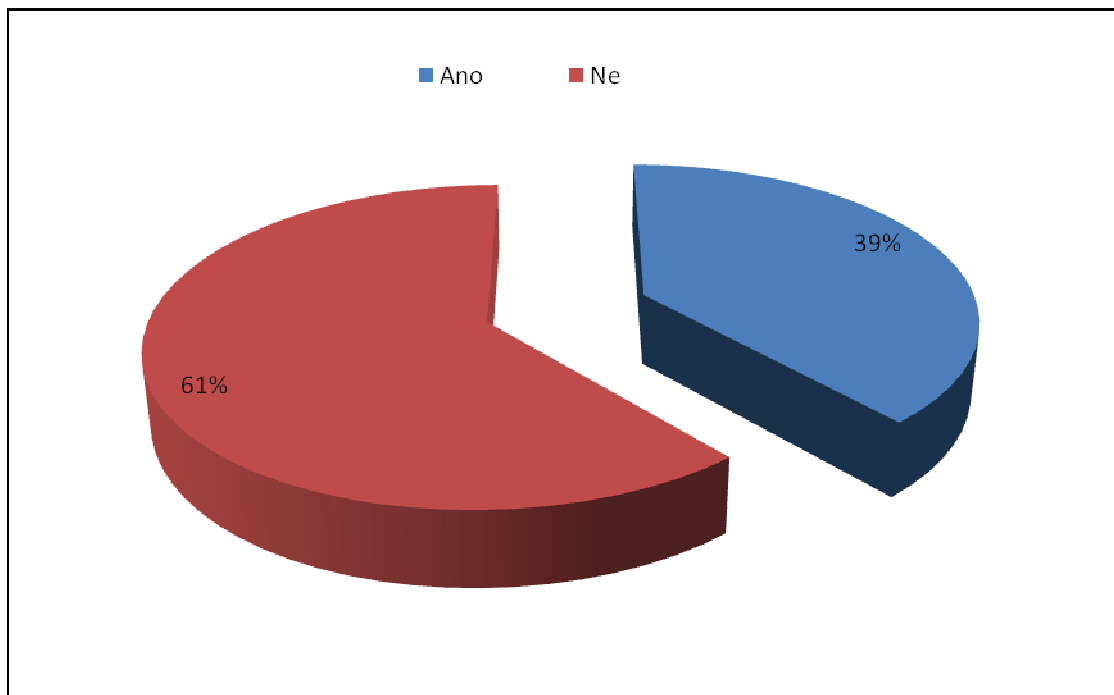

Otázka č. 8

**Setkal/a jste se osobně s nepřátelským či agresivním chováním vůči starým lidem?
Pokud ANO, napište stručně kde, jak...**

Většina 47 (61%) dotázaných se osobně **nesetkala** s nepřátelským či agresivním chováním vůči starým lidem. Odpověď **ano** zvolilo 27 (39%) dotázaných (viz. graf č. 15).

Graf č. 15 Setkal/a jste se osobně s nepřátelským či agresivním chováním vůči starým lidem?

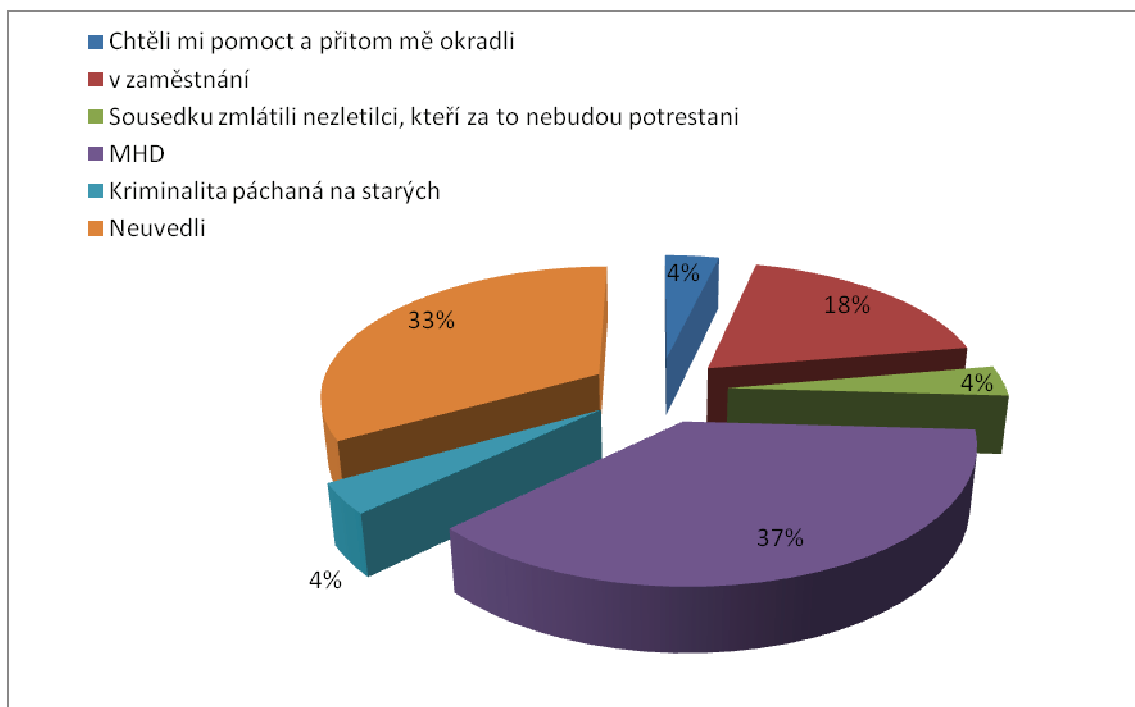

V případě, že respondent na otázku odpověděl, že se s nepřátelským chováním setkal, měl stručně uvést bližší informace (kde, jak, kým...).

Nejvíce respondentů 10 (37 %) se s negativních chování setkalo v městské hromadné dopravě. Odpověď v **zaměstnání** uvedlo 5 respondentů.

Jednou byla v dotazníku uvedena odpověď: **Kriminalita páchaná na starých; chtěli mi pomoci a okradli mě; sousedku zmlátili nezletilci, kteří za to nebudou potrestáni** (viz. graf č. 16).

Graf č. 16 Příklady agresivního či nepřátelského chování

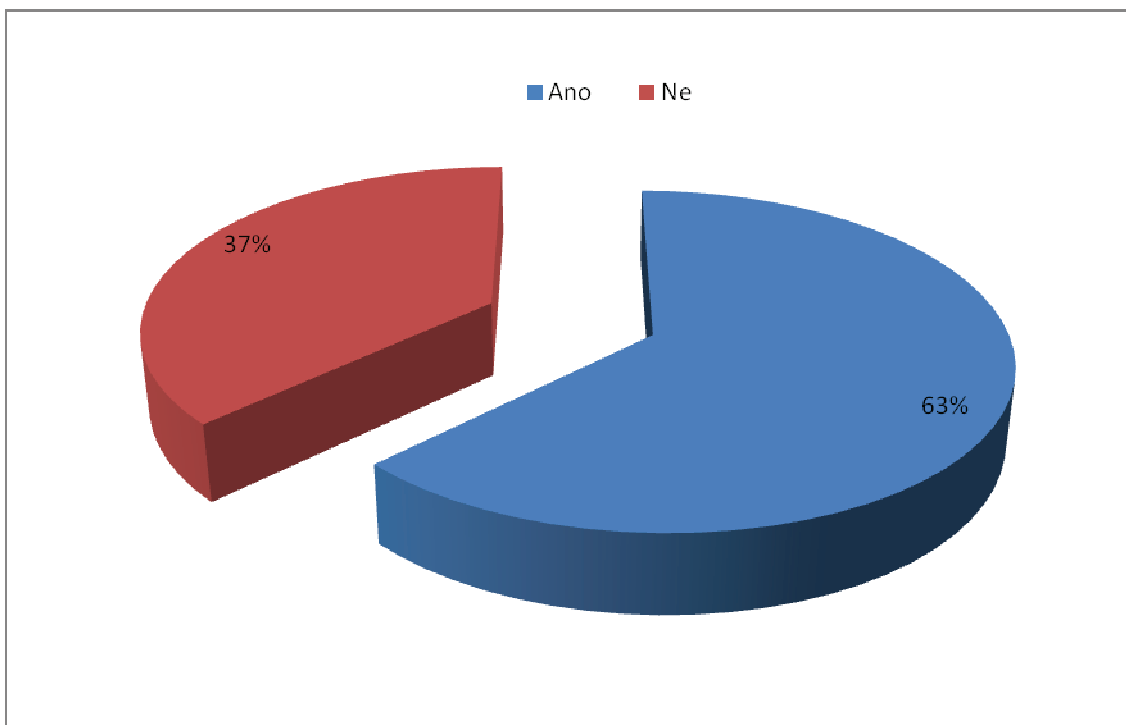
Otázka č. 9

Myslíte si, že má „stáří“ nějaké výhody? Pokud ANO, jaké například?

Většina dotázaných zvolila možnost ano, konkrétně tuto možnost zvolilo 44 (63%) dotázaných. Možnost ne zvolilo 26 (37%) dotázaných (viz. graf č. 17).

V případě, že byla vybrána odpověď **ano**, měl respondent uvést nějaký příklad. **Více volného času** vidí jako výhodu 8 dotázaných. Dalších 8 dotázaných odpovědělo **čas na vnoučata**. **Klid** jako výhodu stáří vidí 5 dotázaných. **Stálý příjem ve formě důchodu** uvedli 4 dotázaní, **více času na koníčky** uvedli 3 lidé.

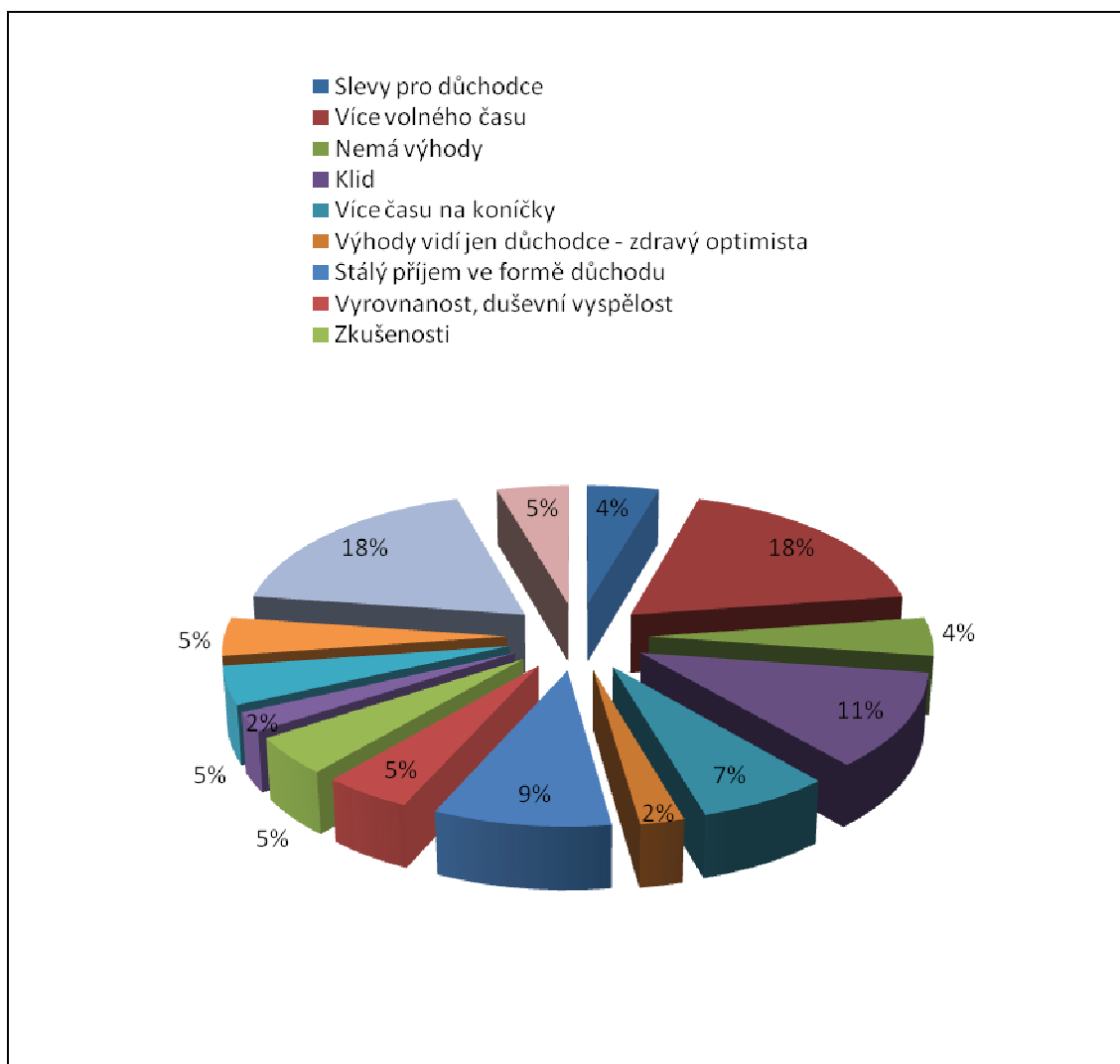
Graf č. 17 Myslíte si, že má „stáří“ nějaké výhody?

Vždy po 2 odpovědích měli příklady: „**více času na činnosti, které dříve člověk nestíhal; vyrovnanost, duševní vyspělost; slevy pro důchodce; odrostlé děti - menší starosti a zkušenosti**“. Jednou bylo odpovězeno, že výhodou jsou **bezplatná vyšetření u lékaře**.

Co z jednoho pohledu může být bráno jako výhoda stáří, může někdo jiný chápat jako nevýhodu. Přesto, že měli příklad výhod stáří uvést jen respondenti, kteří zvolili možnost ano, i 5 respondentů s původní odpovědí **ne** vyjádřilo svůj názor blíže. **Stáří nemá výhody** bylo uvedeno 2 lidmi. **Pouze nevýhody vidí** 2 respondenti. Jednou v dotazníku zazněla odpověď: „**Výhody vidí jen důchodce, který je zdravý a optimista**“ (viz. graf č. 18).

Graf č. 18 Příklady výhod stáří

Otázka č. 10

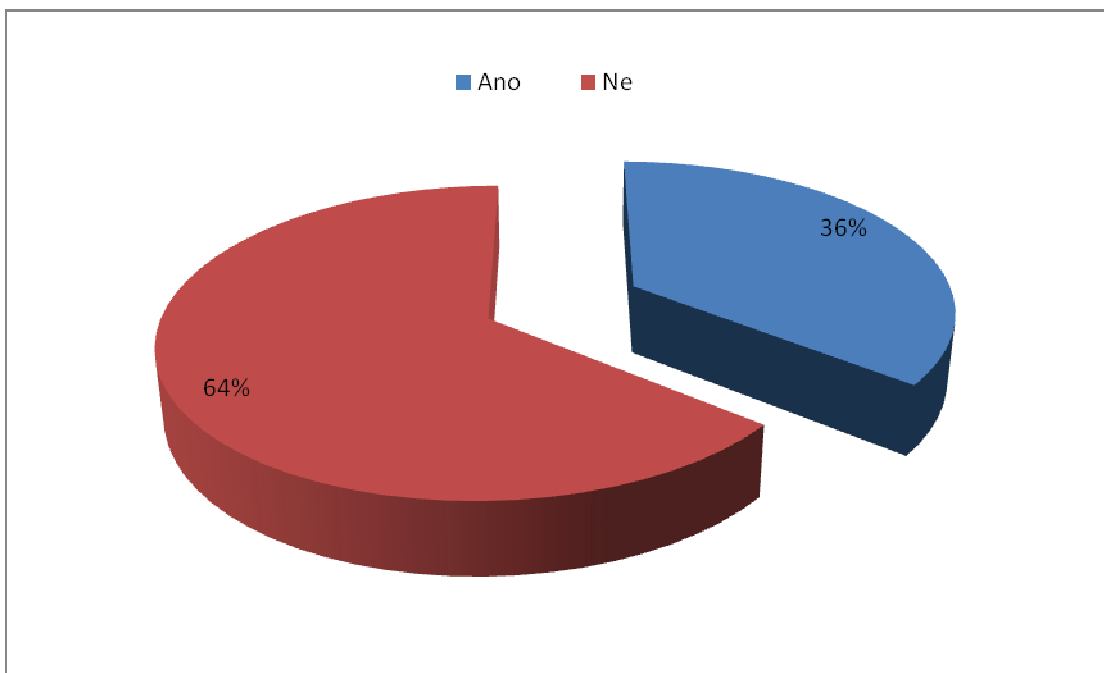
Znáte zákon nebo nějakou jinou právní normu, která by upravovala „věkovou diskriminaci či porušování základních práv člověka?

Pokud ANO, napište jeho název.

Na otázku znalosti zákona nebo jiné právní normy, byla nabídnuta odpověď ano či ne. Při zvolení odpovědi ano byli respondenti požádáni o uvedení konkrétní právní úpravy.

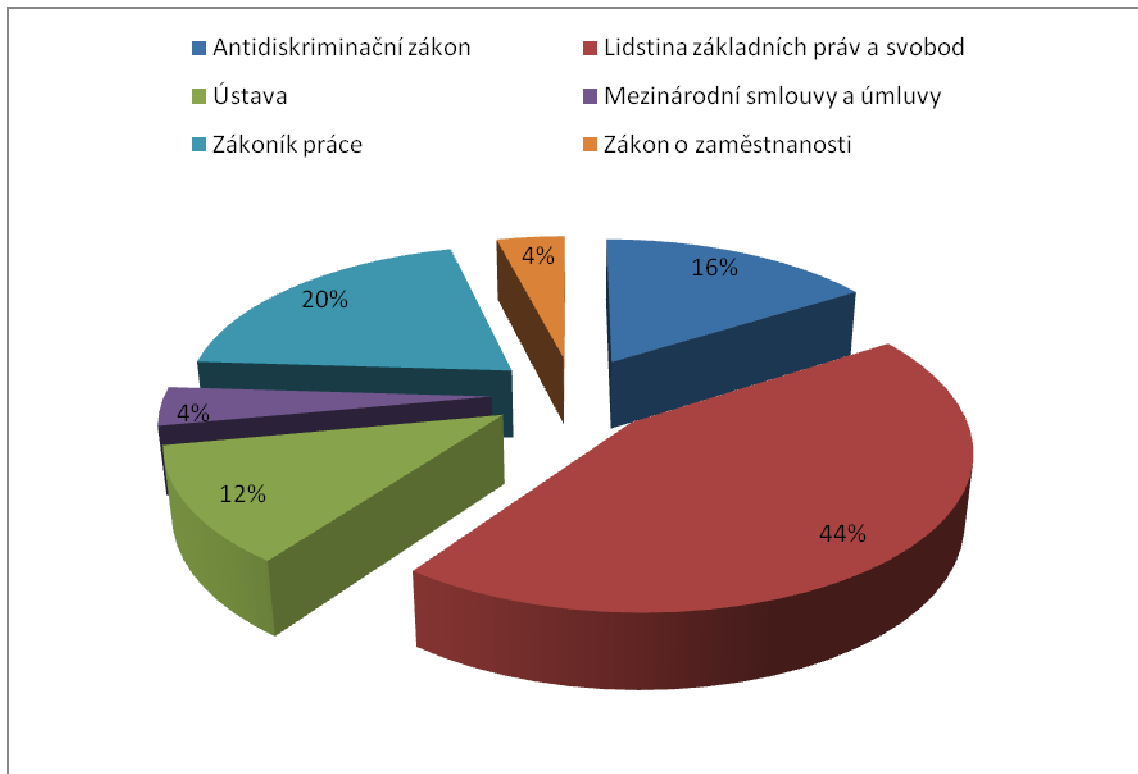
Většina respondentů zvolila možnost **ne**, a to **ve 45 případech**. U **25** odpovědí byla zvolena možnost **ano** (viz graf č. 19).

Graf č. 19 Znáte zákon nebo nějakou jinou právní normu, která by upravovala „věkovou diskriminaci či porušování základních práv člověka?

Nejčastější odpovědí byla Základní listina práv a svobod. Tuto odpověď uvedlo 11 dotázaných, Zákoník práce uvedlo 5 dotázaných, 4 uvedli Antidiskriminační zákon, 3 uvedli přímo Ústavu České republiky. Jeden z respondentů uvedl Zákon o zaměstnanosti a 1 uvedl mezinárodní smlouvy a úmluvy (viz. graf č. 20).

Graf č. 20 Právní úprava „věkové“ diskriminace

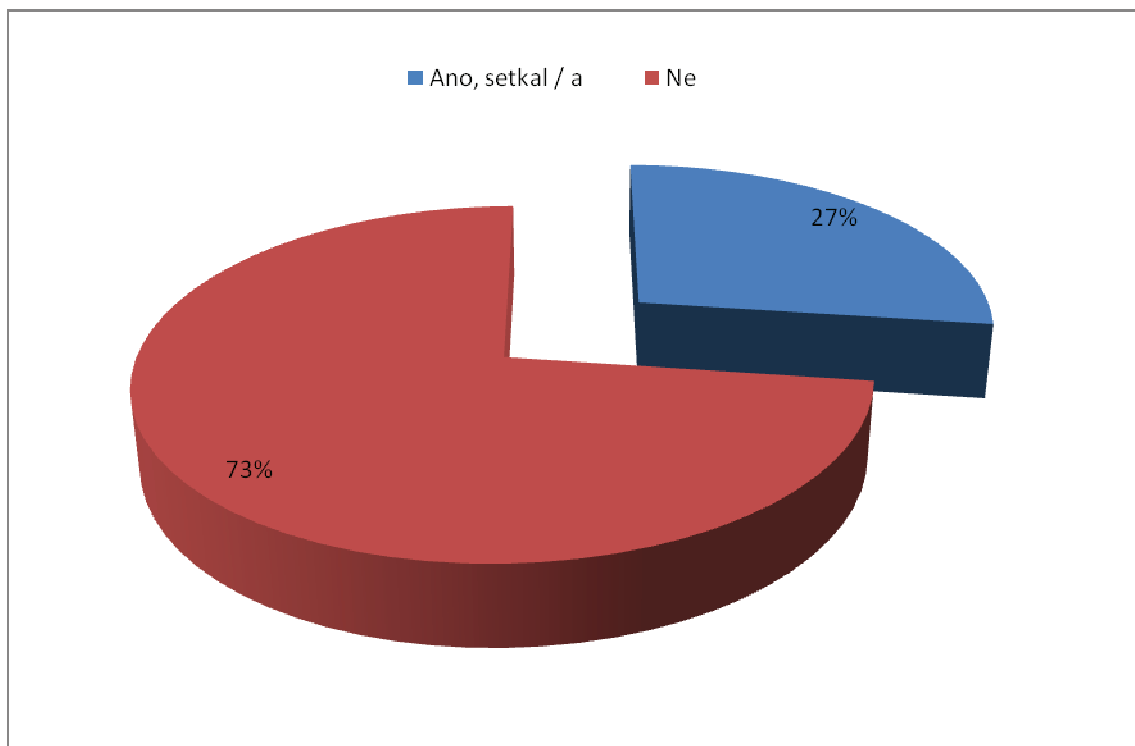
Otázka č. 11

Setkal/a jste se někdy s pojmem Ageismus?

Jedním z cílů této diplomové práce bylo mj. ověření, zda je veřejnost informovaná o existenci ageismu. Pro ověření byla položena otázka: Setkali jste se někdy s pojmem „ageismus“?

Většina respondentů, tj. celkem **51**, se s tímto pojmem **nesetkalo**. Zbýlých **19** respondentů uvedlo odpověď **ano** (viz. graf č. 21).

Graf č. 21 Setkal/a jste se někdy s pojmem Ageismus?

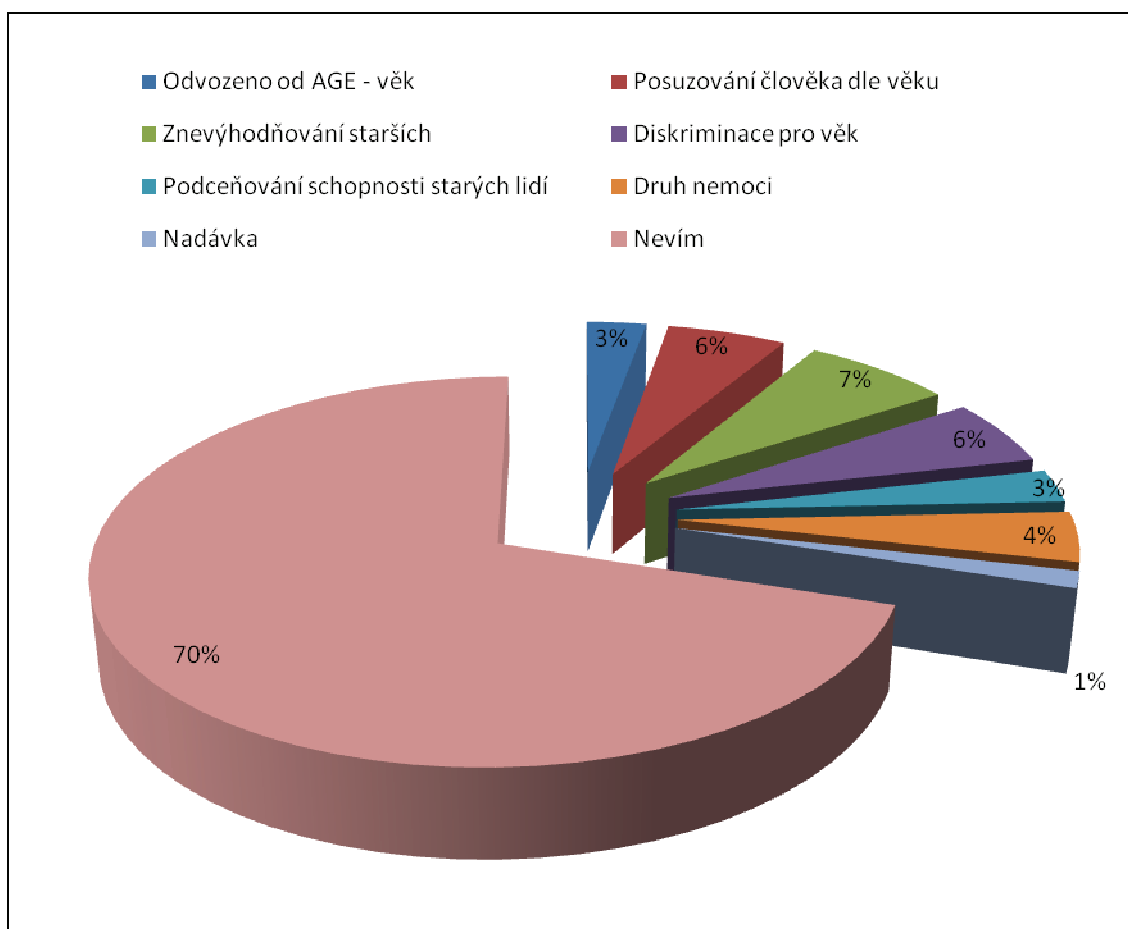
Otázka č. 12

Víte, co si pod tímto pojmem představit? Uměl/a byste vysvětlit, co tento pojem znamená?

Všichni respondenti, bez ohledu na předchozí odpověď, byli dotázáni, zda ví, co si pod pojmem ageismus představit, zda by uměli vysvětlit, co tento pojem znamená.

Přestože se 19 lidí napsalo, že se s pojmem setkalo, jen 12 z nich bylo schopno pojem alespoň přibližně vysvětlit.

Graf č. 22 Víte, co si pod tímto pojmem představit? Uměl/a byste vysvětlit, co tento pojem znamená?

Odpověď **nevím** uvedlo do dotazníku 49 oslovených, 3 z těchto respondentů odpovědělo přímo: „**Nevím, něco o stáří?**“. Zřejmě na základě znalosti anglického slova age (česly věk, stáří), uvedli 2 respondenti, že je pojem odvozen od age – věk, blíže ale pojem nevysvětlili. Podle 4 respondentů by mohlo jít o posuzování člověk dle věku.

Znevýhodňování starších odpovědělo 5 dotázaných. **Diskriminaci pro věk** napsali 4 respondenti. Že se jedná o **podceňování schopností starých lidí** odpověděli 2 dotázaní. Názor, že se jedná o **druh nemoci**, si myslí 3 z respondentů. Že by mohlo jít o **nadávkou** si myslí 1 dotázaný (viz. graf č. 22).

4.5 Diskuze

Samotnému vzniku dotazníku předcházelo studium teoretických pramenů k dané problematice a komparace s praktickými zkušenostmi, které jsem získávala postupně, a to od zvolení tématu předmětné diplomové práce, za pomoci přímého kontaktu a rozhovory s potenciaálními respondenty. Již v počátku bylo zřejmé, že nebude lehké vybrat vzorek respondentů.

Stanovení otázek k zodpovězení hypotéz probíhalo v několika fázích. Jako zásadní se mi jevilo dostatečné prostudování teoretických pramenů vztahujících se k tématu diplomové práce. Byl to dlouhodobý proces s určitým vývojem v důsledku hromadění informací. K utřídění myšlenek mi pomohl průzkum na malém počtu dotázaných, též za pomoci dotazníkového šetření. Předprůzkumem, druhou fází tvorby dotazníku, jsem dospěla k názoru, že tentokrát jsou zvolené otázky srozumitelné a jasné, a tudíž nebude nutné na nich cokoli měnit. Za jeho pomoci jsem stanovila určitý věkový rozptyl. Zvolené věkové hranice se mi pro danou problematiku zdály vhodné a tento záměr se také následně potvrdil.

Jak se později při vyhodnocování ukázalo, počátek stáří lidé v praxi vnímají v jiné časové ose, než jak uvádí odborná literatura, o kterou jsem se při určení spodní věkové hranice opírala. Vzhledem k tomu, že jsem tušila, a to na základě výše zmíněném sběru dat, že většina lidí, kteří jsou již v počátku období stárnutí, ve skutečnosti se tak necítí ani fyzicky ani duševně, určila jsem tuto spodní hranici záměrně o pět let níže. Tato domněnka se potvrdila. Za pomoci této otázky jsem neverifikovala či nefalzifikovala žádnou z hypotéz, byla to otázka podpůrná, která měla pomoci čtenářům dokreslit obrázek o pohledu na stárnutí. Vedlo mě k tomu časté užívání tohoto pojmu v běžné komunikaci mezi lidmi, aniž by si vlastně uvědomovali podstatu tohoto slova.

Otázky v dotazníku byly záměrně seřazeny v uvedeném pořadí. Dotaz na nezažívaný pojem „ageismus“ byl uveden až v poslední otázce proto, neboť jsem se domnívala, že velkou část dotázaných by mohla tato otázka odradit od vyplnění

dotazníku, jestliže by byl jinak strukturován. Vycházela jsem z faktu, že tento pojem není znám a není v dostatečném povědomí české veřejnosti. Tohle byl i můj názor. Proto jsem také zvolila danou otázku k potvrzení hypotézy, že většina respondentů tento pojem nezná a neumí si pod ním nic představit.

Ačkoli se mi zdálo logické, že lidé pak budou za každou cenu chtít vyplnit i poslední část dotazníku, když už věnovali svůj čas k zodpovězení všech předešlých otázek, nestalo se tak a lidé se nesnažili (až na několik výjimek) cokoli vymýšlet. Moje domněnka se nepotvrdila, ale v konečném důsledku jsem tomu ráda, neboť to považuji za zodpovědný přístup.

Taktéž zcela záměrně jsem volila na úvod otázku, ve které měli respondenti napsat, co je jako první napadne, když se řekne slovo „stáří“. Zde jsem předpokládalo, že lidé budou nečastěji stáří spojovat s nemocí. A to jsem se zmýlila. Bylo překvapující, kolik různých jiných možností respondenti uvedli. Toto zjištění je nesmírně pozitivní.

Velmi malé procento lidí se všeobecně veřejně zajímá o věkovou diskriminaci a neznají zákony, které by problematiku řešili. Dokonce se mi zdá, že vzorek respondentů to považuje za okrajovou záležitost. Možná pouze do té doby, než se jich to bezprostředně týká. To ovšem tento průzkum neřešil. Pokud uvedli, že by se neobrátili na instituci či organizaci o pomoc, pak se ptám proč, by to neučinili, když by jim byla upírána jejich práva. A myslím si, že je to proto, že o této problematice dnes málo vědí. Jestliže budou mít více informací, pak budou i více zvažovat odbornou pomoc.

Z hlediska mého věku (řadím se k mladé generaci) a vyhodnocení otázek týkajících se pohledu starších lidí na mladou generaci, jsem byla mile překvapena, že hodnocení nevyznělo negativně pro mladou generaci. Domnívala jsem se, že více starších lidí bude a priori proti mladé generaci, a bude tvrdit, že jsou mladí bezohlední ke starším lidem. A to i přesto, že uváděli, že mladí lidé malé lepší např. pracovní příležitosti, a jsou tedy zvýhodňováni před staršími, uváděli ve většině, že mladí bezohlední spíše nejsou, než jsou. Pozitivní zjištění.

Domnívám se, že lidé nejsou dostatečně zkoumané problematice odborně informováni, a kdyby byl na řešení věkové diskriminace kladen větší důraz, dopadl by průzkum jinak. Někteří dotázaní totiž při následném rozhovoru uvedli, že se s diskriminačním postojem vůči svojí osobě setkali, ale přesto tento fakt v dotazníku neuměli dostatečně formulovat. Toto si trůufám tvrdit na základě potvrzených hypotéz H2, H3, H4. Byl to i můj názor, který se mi potvrdil. Kdyby toto tvrzení odborníků byla pravda, pak by jistě mnohem více respondentů a této problematice mělo mnohem větší povědomí.

4.6 Závěr průzkumu

Cílem průzkumu bylo ověření znalosti pojmu ageismus, zda si veřejnost myslí, že existuje v naší společnosti diskriminace na základě věku, zda znají legislativní úpravu diskriminace či porušování základních práv člověka či jestli se dotázaná skupina ztotožňuje s názorem, že stáří rovná se nemoc.

Na základě provedeného průzkumu byly vyhodnoceny stanovené hypotézy:

H1 Většina dotázaných se dosud nikdy nesetkala s pojmem Ageismus a neumí si pod tímto pojmem nic představit.

Dotazníkové šetření tuto hypotézu potvrdilo, neboť 73% dotázaných uvedlo, že s pojmem „ageismus“ nikdy nesetkalo.

H2 Více než polovina lidí si nemyslí, že staří lidé v naší společnosti jsou diskriminováni pro svůj věk.

Tato hypotéza byla verifikována, neboť 58% respondentů si nemyslí, že jsou staří lidé v naší společnosti diskriminováni pro svůj věk.

H3 Více než polovina dotázaných neví, že existuje antidiskriminační zákon.

Provedenou analýzou získaných dat vyplynulo, že většina dotázaných nezná žádný zákon nebo jinou právní normu, která by upravovala „věkovou“ diskriminaci. Přímou antidiskriminační zákon do dotazníku uvedlo jen 16% respondentů. Hypotéza byla průzkumem potvrzena.

H4 Většina dotázaných lidí nezná žádnou instituci či organizaci, na kterou by se mohli obrátit s problémem „věkové diskriminace“.

Celých 74% dotázaných není dostatečně informováno o organizacích, poskytující pomoc v případě „věkové“ diskriminace. Průzkumem byla i tato hypotéza potvrzena.

H5 Polovina respondentů se ztotožňuje s názorem, že stáří rovná se nemoc.

Ač nejvíce respondentů uvedlo právě nemoc jako svou představu o stáří, nedošlo k potvrzení hypotézy. Respondenti se s názorem, že se stáří rovná nemoc, ve většině neztotožňují. Názor, že stáří rovná se nemoc, uvedlo pouze 34% dotazovaných. Hypotéza byla falzifikována.

Odborné zdroje (např. Vidovičová, 2008) uvádějí, že stejně jako rasismus a sexismu, je ageismus hlavním tématem v diskusi o rovnosti práv a příležitostí, ale z uvedeného průzkumu jasně vyplývá, že ačkoli odborná veřejnost to takto může vnímat, v České republice si to dotázaní nemyslí.

Příčinou je jakási „tabuizace“ problému. Současná moderní a demokratická společnost totiž považuje tento druh diskriminace za nepřijatelnou.

Analýzou poskytnutých dat respondenty je zjištění o nízké informovanosti veřejnosti. Z toho plyne, že veřejnost by měla být více informována o organizacích a institucích, kde jim bude nabídnuta pomoc a především o možnosti hájit svoje práva zákonnými prostředky, chceme-li se nadále nazývat demokratickou společností.

Domnívám se také, že jestliže bude naše společnost věnovat větší důraz prevenci, kterou vnímám především jako větší informovanost lidí a nezametání těchto problémů takzvaně pod koberec, nehrozí v tak velké míře gradace tohoto problému. Lidé nesmí být lhostejní k problémům druhých.

Závěr

Diskriminace podle věku je dnes, ať už skrytě nebo otevřeně, všudypřítomná. Je však obtížně přijatelné, a to hlavně z morálního hlediska, že lidé jsou a priori posuzováni dle jejich věku. V hlubokém rozporu jsou proto pocity racionality a spravedlnosti. S tím nelze než souhlasit, a to na základě získaných a prezentovaných poznatků v teoretické části diplomové práce a vyplývající též z výsledků průzkumného šetření. Zvyšují se nepochybně rizika z tohoto plynoucí, jimiž jsou nemoci, smrt či pracovní selhání.

Věková diskriminace by se měla proto stát žhavým tématem dneška. Diplomová práce a její závěry ukazují, že není v současné době věnována této problematice dostatečná pozornost. Kladla jsem si za cíl zvýšení nízkého povědomí o věkové diskriminaci a také přiblížit či vysvětlit některé základní pojmy spojené s věkovou diskriminací starých lidí a napomoci lidem změnit pohled na užívané stereotypy, případně jejich dopad. Domnívám se, že jsem stanovený cíl splnila.

Svým obsahem by proto mohla předmětná práce nabídnout ucelenější pohled na diskriminaci věkem a přivést pracovníky nejen v sociální oblasti ke zkvalitnění jejich práce. Napomohli by jistě ke snížení počtu případů, kdy k diskriminaci věkem dochází a předešli by jejímu bujení v naší společnosti. Jak ostatně vyplynulo i z průzkumného šetření, není ve společnosti věnována dostatečná pozornost primární prevenci, je zde malá informovanost a snaha o „tutlání“ problému a z hlediska sociálně-pedagogického se toto téma jeví jako jedno z možných směrů, kam napřít svoje síly a začít oplácet starších. Oplácet to, co jsme jako mladí od starších považovali za samozřejmost, a to byla jejich starost o nás.

Resumé

Diplomová práce na téma Ageismus – stáří není nemoc je rozdělena na čtyři kapitoly. V kapitole úvodní jsou vymezeny základní pojmy spojené s ageismem. Následně jsou popsána specifika ageismu, jeho projevy a zdroje.

Druhá kapitola se věnuje stáří. Jsou zde popsány změny, které spolu s ním přicházejí. Tato kapitola přináší také pohled na potřeby starých lidí. Rovněž jsou zde rozpracovány role starého člověk ve společnosti a rodině.

Třetí kapitola se soustředí na vymezení hranice, co ještě je a co už není ageismus. V této kapitole je uveden demonstrativní výčet právních norem, která se zabývají diskriminací. Uvádím zde také některé formální věkové normy.

Praktická část, kapitola čtvrtá, prezentuje výsledky dotazníkového šetření a jejich interpretaci. V úvodu stanovuje cíle průzkumu a použité metody. Jsou zde nejdříve definovány a následně vyhodnoceny hypotézy týkající se stáří, informovanosti veřejnosti o problému diskriminace na základě věku, či znalosti legislativy upravující tuto oblast.

Anotace

Diplomová práce se zabývá problémem ageismu v České republice, jeho projevy a zdroji, vysvětluje základní pojmy spojené s věkovou diskriminací. Přináší také pohled na proces stárnutí a projevy stáří. Jsou zde uvedeny některé právní normy, které upravují problematiku diskriminace.

Klíčová slova

Ageismus, diskriminace, stáří, stárnutí, senior, zákon

Annotation

The diploma thesis focuses on the problem area of ageism in the Czech republic, its sources, manifestations and aims to explain the basic terminology related to age-based discrimination. It also brings a point of view on the process of aging and its exhibitions. The work includes some legal norms aimed at discrimination issues.

Keywords

Ageismus, discrimination, old age, ageing process, father, rule

Seznam použité literatury

1. Právní předpisy

Sdělení č. 465/1990 Sb. Federálního ministerstva zahraničních věcí o Úmluvě o diskriminaci (zaměstnání a povolení)

Zákoník práce č. 65/1965 ve znění pozdějších předpisů

Ústavní zákon č. 2/1993Sb., ve znění ústavního zákona č. 162/1998Sb.

Zákona č. 435/2004, o zaměstnanosti ve znění pozdějších předpisů, §4

Úplné znění usnesení předsednictva České národní rady **č. 2/1993 Sb.**, o vyhlášení **Listiny základních práv a svobod** jako součásti ústavního pořádku ČR, ve znění pozdějších předpisů (dále jen "LZPS")

Zákon č.365/2004 Sb. o rovnakom zaobchádzaní v niektorých oblastiach a o ochrane pred diskrimináciou a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

Zákon č. 262/2006 Sb., zákoník práce, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 198/2009 Sb. o rovném zacházení a o právních prostředcích ochrany před diskriminací a o změně některých zákonů (antidiskriminační zákon)

Sdělení č. 465/1990 Sb. Federálního ministerstva zahraničních věcí o Úmluvě o diskriminaci (zaměstnání a povolení)

2. Internetové zdroje

Článek *Ageismus*, [cit. 2010-03-22], dostupné na WWW:

<http://cs.wikipedia.org/wiki/Ageismus>

Příručka pro novináře – *Jak se vyhnout stereotypům o menšinách*, Transition online, Praha, 2006, [cit. 2010-03-27], dostupné na WWW:

http://archive.tol.cz/TOL_prirucka.pdf

Slovníček základních pojmů - *www.stop-discrimination.info*, [cit. 2010-03-22], dostupné na WWW: www.mkc.cz/uploaded/download/szp.doc

Základní pojmy, [cit. 2010-03-20], dostupné na WWW:

<http://www.antidiskriminace.romea.cz/showpage.php?name=pojem-diskriminace>

Zelená kniha: *Nová mezigenerační solidarita jako odpověď na demografické změny*, Evropská komise, Brusel, 2005, [cit. 2010-03-12], dostupné na WWW:

<http://www.demografie.info/user/documents/ZKCSjr.pdf>

3. Literatura

ČEGANOVÁ, M., 2006. *Možnosti seberozevoje a seberealizace seniorů*. Nepublikovaná diplomová práce. Brno: Masarykova univerzita.

GRUND., R., 2007, *Pracovní smlouva*, Nepublikovaná diplomová práce, Brno: Masarykova univerzita

HAŠKOVCOVÁ, H., *Fenomén stáří*, Praha, Panorama, 1990, ISBN 80-7038-158-2

KÜMPEL, Q., *Duševní změny v období stárnutí a stáří*, KÚNZ, 1971

MATĚJČEK, Z., DYTRYCH., Z., *Radosti a starostiprarodičů, aneb Když máme vnoučata*, Praha, Grada, 1997, ISBN 80-7169-455

PICHAUD, C., THAREAUOVÁ, I., *Soužití se staršími lidmi*, Praha, Portál, 1998, ISBN 80-7178-184-3

RABUŠIC, L., *Česká společnost a senioři*, Brno, Masarykova univerzita, 1997, ISBN 80- 210-1729-5

RABUŠIC, L., *Česká společnost stárne*, Brno, Masarykova univerzita, 1995, ISBN 80-210-115-6

TOŠNEROVÁ, T., *Ageismus: průvodce stereotypy a mýty o stáří*, UK, 3. Lékařská fakulta, Praha, 2002

TOŠNEROVÁ, T., *Jak si vychutnat seniorská léta*, 2009, Computer Press, ISBN 978-80-251-2104-7

TOŠNEROVÁ, T., *Pocity a potřeby pečujících o starší rodinné příslušníky*, Ambulance pro poruchy paměti, Praha, 2001

VÁGNEROVÁ, M., *Vývojová psychologie*, Praha, Portál, 2000, ISBN 80-7178-308-0

VIDOVIČOVÁ, L., *Věková diskriminace – ageismus: úvod do teorie a výskyt diskriminačních přístupů ve vybraných oblastech s důrazem na pracovní trh*, VÚPSV Praha, výzkumné centrum Brno, 2005

VIDOVIČOVÁ, L., *Stárnutí, věk a diskriminace - nové souvislosti*, Mezinárodní politologický ústav Masarykovi univerzity Brno, 2008, ISBN 978-80-210-4627-6

Seznam příloh

Příloha č. 1

Dotazník

Věk: 45 - 60 roků 61 – 70 roků 71 a více roků

Pohlaví žena muž

Stav ženatý/ vdaná vdovec/ vdova svobodný/ svobodná
 rozvedený/á Jiný (druh/družka)

1. Napište, co Vás jako první napadne, když se řekne „STÁŘÍ“.

.....

2. V kterém období podle Vás nastává stárnutí (nehovoříme o stáří, ale o dlouhodobém procesu tzv. přestavby organismu, které vede ke stáří jako již „určitému“ období).

- již před 40. rokem věku
- mezi 40. až 50. rokem věku
- mezi 51. až 60. rokem věku
- mezi 61. až 70. rokem věku
- 71. rokem a více

3. Myslíte si, že starší lidé jsou v naší společnosti diskriminováni pro svůj věk? (pro tento účel hovoříme o lidech starších 45 let)

- ano ne nevím

jestliže jste odpověděl/a ANO – napište jak, čím, kým, proč, apod.

.....

4. Znáte nějakou instituce či organizaci, na kterou byste se mohl/a obrátit, pokud byste se cítil/a diskriminován/a v důsledku svého věku? Pokud ANO, napište její/jejich název

- ano.....
- ne

5. Obrátila byste se Vy na instituci či organizaci, která se zabývá věkovou diskriminací, pokud byste se cítila diskriminována věkem? (uveďte heslovitě důvody, které vás vedly k tomuto rozhodnutí

- ano
- ne
- nevím

6. Myslíte si, že jsou dnešní mladí lidé bezohlednější ke starším lidem, než tomu bylo v době Vašeho mládí?

- Určitě ano
- Spíše ano
- Určitě ne
- Spíše ne
- Nevím

7. Myslíte si, že jsou mladí lidé zvýhodňováni oproti starým lidem? Pokud ano, napište například v čem, jak, proč atp.)

- ano.....
- ne
- nevím

8. Setkala jste se osobně s nepřátelským či agresivním chováním vůči starým lidem? (pokud ANO, napište stručně kde, jak...)

- ano.....
- ne

9. Myslíte si, že má „stáří“ nějaké výhody? Pokud ANO, jaké například?

- ano.....
- ne

10. Znáte zákon nebo nějakou jinou právní normu, která by upravovala „věkovou diskriminaci či porušování základních práv člověka? Pokud ANO, napište jeho/jejich název.

.....

11. Setkal/a jste se někdy s pojmem Ageismus?

- ano, setkal/a
- ne, nikdy jsem tento pojem neslyšel/a

12. Víte, co si pod tímto pojmem představit? Uměl/a byste vysvětlit, co tento pojem znamená?

.....